

UNA INFANTESA AL MATARÓ D'ABANS DE LA GUERRA

Roser Mitjans Soler

IES ALEXANDRE SATORRAS - MATARÓ

treball de recerca dirigit per

Josep Illa

**UNA INFANTESA AL MATARÓ
D'ABANS DE LA GUERRA**

*Una història d'infantesa a través dels
records de Rafael Soler Fonrodona*

Roser Mitjans Soler

2n de Batxillerat B

Mataró, gener de 2011

ÍNDEX

I. Justificació del treball.....	4
II. Introducció.....	7
III. Context històric Espanya-Catalunya-Mataró	8
IV. El relat de l'avi.....	13
1. A can Soler-Fonrodona.....	13
2. Neix un noi que serà el primer de set germans.....	18
3. Escola.....	23
4. Vida familiar.....	37
5. Pre-guerra.....	39
6. La guerra.....	40
7. Algunes diades.....	47
8. Després.....	50
V. Comentari-conclusions.....	51
VI. Resum final.....	58
VII. Fonts.....	60
1. Fonts orals	60
2. Bibliografia.....	60
3. Documentals.....	61
4. Procedència de les fotografies.....	61
VIII. Apèndix.....	62
1. Inscripció del baptisme.....	63
2. Arbre genealògic.....	64

I

JUSTIFICACIÓ DEL TREBALL

A l'hora de fer el Treball de Recerca, només tenia clar que el volia fer d'algun tema relacionat amb l'història contemporània de Catalunya i, si podia ser, centrat a Mataró. Vaig pensar de treballar sobre la censura franquista, però era un tema molt complicat i el tutor em va proposar que el fes a partir del meu avi, ja que aquest ha viscut bona part de la història del segle xx. El tema em va semblar suggerent, perquè en relativament pocs anys ha canviat tot molt i perquè, tot i que ja sabia coses de quan el meu avi era petit, les sabia saltejades i sense contextualitzar.

Aquest treball narra la infantesa de Rafael Soler Fonrodona, nascut a Mataró el 1923 i avi meu, a partir dels seus records. Al llarg del treball l'anomenaré Rafael i, si no ho especifico de manera diferent, quan parli d'avis, pares, germans, oncles... serà dels seus.

L'avi va acceptar d'explicar-me la seva infantesa i prou; no li agrada parlar de la postguerra, i ell sempre ha dit que la seva infantesa va acabar amb la guerra; en el treball veurem per què. Vam acordar quins dies ens anaven bé; llavors, havent dinat, ens posàvem còmodes al sofà i ell m'anava contant coses mentre jo prenia notes. A les primeres sessions, ell m'explicava el que pensava que podia ser important o interessant de manera més o menys cronològica. Després, les darreres sessions consistien en què jo li feia preguntes de coses que no m'havien quedat clares o de temes que creia importants en els quals ell no havia pensat o no hi havia donat importància, i ell m'aclariria els dubtes. A mesura que l'avi m'anava explicant coses, jo les anava passant a màquina i les anava ordenant. Aquest va ser el primer problema que em vaig trobar, perquè no sabia com ordenar-ho. Finalment vaig decidir que el millor era posar-ho per temes i, tant com es pogués, de manera cronològica. Un cop vaig donar per acabat el text, el vaig llegir tot a l'avi perquè comprovés que no hi hagués res que hagués entès malament.

A mesura que el relat s'anava allagant i anava prenent forma, vaig veure que hi havia coses que, en els records del meu avi, només s'anomenaven, i que se'n podia ampliar la informació. Això són els fragments en cursiva, que són ampliacions de les explicacions de l'avi de coses que ell ja dona per sabudes. Aquests fragments no formen part del relat de l'avi, són informacions extretes d'altres fonts orals i, sobretot, escrites.

Finalment, dintre del relat de l'avi, hi ha un apartat que explica algunes celebracions. Són notícies que fugen una mica del fil cronològic que he volgut seguir. Però les he trobades interessants o, si més no, curioses, i les he volgudes incloure en el treball. Amb aquesta part s'acaba la narració d'en Rafael Soler de petit.

Comento seguidament les coses que que m'han sobtat més, o les que em sembla que han canviat més des d'aleshores. Finalment hi ha la conclusió.

Al llarg de moltes de les sessions en les quals l'avi m'explicava les coses, la Maria-Antònia Llobet Pons, la dona d'en Rafael Soler (o sigui, la meva àvia), donava algun detall, o afegia com eren les coses que l'avi explicava però per a les noies; els moments de la història en què l'anomeno és perquè aporta informacions de coses que ella ha viscut i l'avi no.

La infantesa de l'avi s'acaba amb la guerra perquè, com veurem, la seva infantesa finalitzà amb la guerra o, més aviat, la guerra posà fi a la seva infantesa. I, tal com havíem acordat l'avi i jo de bon començament, també s'acaba el seu relat.

Les fonts d'informació que he utilitzat per fer aquest treball són bàsicament orals. La primera i la més important, és l'avi mateix. L'avi sap més història (i sap més d'aquesta història) del que surt en el relat, però ha aconseguit explicar-me aquells anys només amb el que veia o entenia en aquells moments. El que he pogut recollir, doncs, és la vida d'aquell temps amb els ulls d'un infant. Li estic molt agraïda

pel temps, la paciència i les ganes que ha esmerçat a ajudar-me. L'àvia i els meus pares m'han aportat també informacions que completaven els records de l'avi. A ells també el meu agraïment.

També vull manifestar el meu agrïment al Museu-Arxiu de Santa Maria de Mataró, per la seva amable acollida i a Miquel Velasco i a la meva germana Victòria, que m'han ajudat en la maquetació del treball.

Finalment, també vull donar les gràcies a Josep Illa, el tutor del treball de recerca, primer per haver-me engrescat a treballar aquest tema i, després, per haver-ne anat fent el seguiment sempre, tot i estar de baixa.

II INTRODUCCIÓ

Aquest treball pretén evocar com vivia un infant de Mataró durant els anys que la història ens explica que van ser els de la Dictadura de Primo de Rivera, de la República i de la guerra, fins a l'entrada de les tropes del general Francisco Franco a Mataró, a través dels records de Rafael Soler Fonrodona, nascut a la nostra ciutat el 1923.

Ho precediré d'un petit repàs històric que serveixi per fer la contextualització general del relat de l'avi.

Al llarg del treball he intentat també reflexionar sobre el propi relat i sobre alguns dels canvis que ha experimentat la societat al llarg dels setanta anys que ens portem l'avi i jo.

III

CONTEXT HISTÒRIC ESPANYA-CATALUNYA-MATARÓ

La Restauració, amb la seva Constitució de 1876 i l'alternança pactada entre els dos partits dinàstics (els Liberals i els Conservadors), toca fons d'alguna manera amb el "Desastre de 1898". Espanya va perdre les seves darreres colònies d'ultramar després d'una guerra escandalosa en la qual els soldats van morir més de misèria que de les bales dels sublevats.

A l'inici del segle xx Espanya tenia, entre altres, aquests problemes:

—Un retard econòmic i cultural respecte de la resta d'Europa. Absència o feblesa de les classes mitges, distribució molt desigual de la riquesa.

— Un règim polític corrupte i artificial, basat en el frau electoral (caciquisme, clientelisme...) necessari per assegurar l'alternança dels dos grans partits de la Restauració. Al costat de les profundes divisions dintre d'aquests, l'aparició de noves forces polítiques i socials (del moviment obrer i de les classes mitjanes urbanes) que voldrien acabar amb aquest estat de coses.

—Un exèrcit descontent per la seva derrota a Cuba, que atribueix a una falta de material modern i al desori de massa comandaments, que en culpa els polítics i que comença a acostumar-se a intervenir en el govern amb les Juntes de Defensa. Aquest mateix exèrcit incapaç de retenir les colònies es posiciona des de bon començament en contra dels nacionalismes perifèrics que han aparegut a Galícia, País Basc i Catalunya, amb l'argument que posen en perill la integritat de la pàtria.

—Una burgesia industrial que reclama un mercat captiu de recanvi a les colònies perdudes, el qual s'intentarà trobar al nord d'Àfrica.

L'estat de la Restauració feia aigües, amb sobressalts com el triomf de la Lliga Regionalista (1902) i crisis com la de la Setmana Tràgica (1909); Catalunya començava a ser un problema per a Espanya. La relativa prosperitat, conseqüència de les exportacions als països bel·ligerants a la Primera Guerra Mundial, va donar-li un respir, que s'acabà de cop amb el final de la guerra i la vaga de La Canadenca (1919) i el Desastre d'Annual (1921); a més s'havia escampat per tota Europa la por als bolxevics, arran de la Revolució Russa (1917).

Els partits dinàstics, incapaços tant d'encarar tot això com de donar pas a altres opcions, van portar l'estat a una situació davant la qual el capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, va protagonitzar un pronunciament a Barcelona la nit del 12 al 13 de setembre de 1923, va declarar l'estat de guerra i va suprimir la Constitució de 1876. Alfons XIII el va nomenar president d'un directori.

A Mataró, el 13 de setembre de 1923, les tropes van ocupar l'ajuntament i les centrals de comunicacions; van tancar el Casal Catalanista i van suspendre els anomenats Pomells de Joventut (per separatistes), que eren els que defensaven un nacionalisme català dins d'un catolicisme radical. A Catalunya es va suprimir la Mancomunitat i es va perseguir qualsevol manifestació de catalanitat. També fou il·legalitzada, el maig de 1924, la principal organització obrera de Catalunya, la CNT (la UGT i el PSOE col·laboraren amb la Dictadura mentre els va ser possible); això va produir la radicalització d'alguns sectors anarquistes, i portà a la fundació de la FAI (1927).

Molta gent va creure que el dictador seria la mà de ferro que posaria ordre en un país que feia massa temps que anava de mal en pitjor. Durant la Dictadura es van fer moltes obres públiques, es van sotmetre els sublevats del Marroc... A Mataró es va convertir la Rambla en un bulevard, es posà en marxa el tramvia d'Argentona, es va pavimentar el Camí Ral...

El sindicat obrer més important de Mataró continuava siguent el del gènere de punt i pertanyia a la CNT. Justament van ser bàsicament els treballadors del gènere de punt els que, l'any 1928, van participar en algunes vagues de curta durada. L'any següent, i per part del mateix sector, hi hagué una altra vaga causada per la imposició d'uns nous horaris a les indústries causats per les restriccions elèctriques que havien patit com a conseqüència d'una sequera. Les autoritats no van accedir a moure aquests nous horaris (LLOVET 2000 : 539).

Però la Dictadura era feble: a més de l'oposició popular creixent, van resultar definitives la crisi econòmica del 29 i les picabaralles de Primo de Rivera amb el mateix estament militar. El dictador va plegar pel gener de 1930; el va succeir l'anomenada *Dictablanda*.

Moment de llençament del bust del rei Alfons XIII.

Les eleccions municipals d'abril de 1931 van endur-se alhora les restes de la Dictadura i la Monarquia, i es va proclamar la República. A Mataró, a mitja tarda del 14 d'abril de 1931, els partits que havien

guanyat aquelles eleccions van sortir al balcó de la Casa de la Ciutat per donar la bona nova de la proclamació de la República, i van tirar daltabaix un bust del rei.

El 9 de desembre de 1931 s'aprova la Constitució republicana. Aquesta reflectia els valors laics i esquerrans: es reconeixien tots els drets individuals, el de propietat (però l'Estat podia expropiar les terres pel bé de la comunitat), el dret d'igualtat de la dona, la possibilitat d'autonomia regional, etcètera. La Constitució posava tots els poders de l'Estat sota el mandat d'una sola Cambra (el Congrés

dels Diputats o Parlament), prohibia als ordres religiosos l'exercici de l'ensenyament i dissolia la Companyia de Jesús.

Després de l'avortada República Catalana, els partits catalans van redactar un estatut d'autonomia, conegut per l'Estatut de Núria, aprovat pel poble de Catalunya el 2 d'agost del mateix 1931. Tanmateix, va xocar amb la nova constitució republicana, que no era de cap manera federal. Allargant-ne al màxim la tramitació i després de fortes retallades, el 9 de setembre de 1932 les Corts van aprovar l'Estatut: per començar, Catalunya havia passat de ser un Estat autònom dins la República Espanyola, com deia l'Estatut

Portada de l'Estatut de 1932.

de Núria, a ser una simple regió; tampoc no es va aprovar que Catalunya pogués tenir dret a l'autodeterminació...

La coalició d'esquerres que havia portat la República es va esquerdar massa, i el president Alcalá Zamora va dimitir. A les eleccions del 19 de novembre de 1933 van guanyar les dretes i el centre, perquè les forces de dretes s'havien organitzat (cosa que no havien fet en les eleccions anteriors) i, a més, molts votants d'esquerres es van abstenir. A Catalunya va guanyar la Lliga.

Sectors del socialisme espanyol, radicalitzats pel que veien a Alemanya, van voler precipitar una revolució; el 5 d'octubre de 1934 hi hagué la insurrecció armada d'Astúries, però fracassà i fou durament reprimida. Paral·lelament, a Catalunya, el 6 d'octubre, Companys proclamava de manera unilateral l'Estat Català dins la Federació Espanyola; el país no el va seguir i l'endemà el govern català es va rendir a les forces de l'exèrcit. L'Estatut d'Autonomia va quedar suspès, el govern

català empresonat... A la capital del Maresme, com a tantes altres ciutats, el 6 d'octubre els militars van ocupar amb molta facilitat l'ajuntament i el van clausurar. Hi va haver detencions i empresonaments.

Després de la crisi d'octubre, els governs de centre-dreta van quedar en evidència: hi havia 30.000 persones empresonades, la premsa d'esquerres prohibida, etcètera. Van caure diferents governs i, finalment, pel febrer del 36 es van convocar eleccions i va guanyar el Front Popular. El nou govern va restaurar l'Estatut d'Autonomia de Catalunya. Quan encara no feia ni un mes del triomf de les esquerres, alguns generals ja van començar a preparar un aixecament.

El 17 de juliol de 1936 es va iniciar la revolta militar a Melilla; poc després, Franco hi arribà i es posà al capdavant de l'exèrcit. L'endemà, la revolta militar esclatava també a la Península. La insurrecció no va triomfar a tot arreu, una part considerable d'Espanya es va mantenir fidel a la República. Allí on la insurrecció havia estat vençuda, el mateix 20 o 21 de juliol, començà la crema d'edificis eclesiàstics (amb l'excepció del País Basc on el principal partit republicà, el PNB, era i encara és d'inspiració cristiana). A Catalunya el poder va quedar, de fet, en mans de la CNT i de les organitzacions obreres; l'exèrcit va ser llicenciat i la defensa s'encomanà a les milícies dels diferents partits i sindicats.

La rebel·lió contra la República va desencadenar primer una revolució i, seguidament, una guerra civil de tres anys, el resultat de la qual foren vint anys de misèria i quaranta de dictadura. A Catalunya vàrem perdre no sols els somnis d'una revolució social sinó fins i tot la possibilitat de ser un país modern, europeu i democràtic.

IV

EL RELAT DE L'AVI

1. A can Soler-Fonrodona

Els pares d'en Rafael foren Rafel Soler Moreu i Teresa Fonrodona Massuet, ambdós de Mataró. Es van conèixer a Sant Vicenç de Montalt, on les seves famílies havien anat a passar l'estiu; es van casar a Barcelona, a l'església de Betlem, el primer de maig de 1922.

La mare era d'una família molt coneguda de Mataró, la segona de vuit germans. Son pare, Francisco Fonrodona Domènech, havia nascut a Cuba, on havia anat el seu avi Jaume Fonrodona Vila, des de Mataró, de molt jove. En Jaume es va casar a Matanzas (Cuba) amb Concepció Domènech. Poc després que nasqués en Francisco, van tornar a Espanya. Així que l'avi d'en Rafael era dels anomenats "americanos"; va estudiar a Madrid i tenia la carrera d'enginyer de mines. Aquesta carrera, en aquell temps, tan sols es podia a fer a Bilbao o a Madrid.

La família Fontrodona-Massuet va acabar visquent a Barcelona perquè, després de treballar a diferents llocs, com a Mallorca, a l'avi el van destinar a la "Jefatura de Minas" de Barcelona. Quan la mare va nèixer, però, encara vivien a Mataró.

Pel cantó Soler, el besavi Josep Soler Guardiola era natural de Sant Joan les Fonts. Va venir a Mataró amb la seva dona des d'Olot, el poble d'ella, l'any 1873, per fer de contramestre a la fàbrica de faixes Escubós, que era allà on després hi va haver les casernes i actualment l'avinguda de Jaume Recoder; la gent en deia *les Faixes*. La fàbrica es va traslladar de Sant Joan les Fonts a Mataró perquè aquí el carbó arribava per mar, i així s'estalviaven el transport; i Barcelona els quedava més a prop.

L'avi, Josep Soler Cabana, que encara havia nascut a Olot (el 17 de novembre de 1856), també va treballar per aquesta empresa, de representant comercial a Albacete. Quan el besavi es va morir, l'avi va tornar a Mataró, per treballar a una botiga de la Riera que havia comprat i engrandit. Aquesta botiga l'havia comprada per tal de procurar que la mare i algunes germanes i ties poguessin guanyar-se la vida. Eren elles les que s'encarregaven de cosir, de fer estovalles, llençols i altres robes per la casa.

Josep Soler Cabana es va casar a Mataró amb Magdalena Moreu Fornells i tingueren nou fills: Josep, Maria-Pau, Martí, Rafel (futur pare del protagonista), Antoni, Joaquim, Mercè, Lluís i Montserrat.

Un dia, l'avi sortia al carrer i el va atropellar una bicicleta; va caure de cap i es va morir. Poc abans, l'àvia havia mort d'una pneumònia. Així que en Rafael no va arribar a conèixer els avis paterns, perquè ja havien mort quan els seus pares es van casar. El pare d'en Rafael, Rafel Soler Moreu, de petit, ja havia anat a fer d'aprenent a Barcelona; després es va fer viatjant de productes tèxtils i anava per tota Espanya. Quan es va casar va voler una feina més estable i va comprar la botiga de la família al seu germà Josep, que era l'hereu.

Targeta de la botiga de Josep Soler.

Vista del establiment
y edificio propiedad

El pare fou col·laborador del gremi de comerciants, i va ser de la comissió o comitè que va fundar la Fira Comercial de Mataró, quatre anys abans de la guerra. La Fira es feia a la Rambla, i va tenir un gran èxit. A part d'això, el pare mai no es posava en política ni formava part de cap partit polític. A la casa els arribava *la Vanguardia*, el diari de Mataró i, alguns dies, l'*ABC* de Madrid.

Vivien a la Riera, on ara hi ha la Caixa de Pensions, que aleshores tenia el número 70. Quan comença la nostra història, tot i que tothom en deia la Riera, des de les darreries del segle XIX era oficialment la Rambla de Mendizábal; el tram que va del carrer Argentona fins al Parc es deia Rambla del Duque de la Victoria.

Més tard, amb els diferents canvis de règim, va anar canviant de nom: el tros que s'havia anomenat Rambla del Duque de la Victoria, des del 1931 va passar a dir-se Rambla de Ferrer i Guàrdia.

L'any 1939, la Rambla de Mendizábal passà a dir-se Rambla del Generalísimo Franco, i la part alta Avenida del Tercio Nuestra Señora de Montserrat. Avui, i des del 1977, tot el carrer (des del Parc fins la Rambla) es diu oficialment la Riera

(R. SALICRÚ 2006 : 140).

L'edifici constava d'un baix i tres pisos. En total hi habitaven quatre famílies. Al baix hi havia la botiga; ells vivien a sobre; tenien un pis i mig, ja que la casa estava dividida. Darrere de la botiga tenien un pati, on hi havia dues palmeres, plantes enfiladisses o heures que pujaven fins als pisos, i una perera que floria per sant Josep; també hi tenien una tortuga, que a l'hivern s'amagava i a l'estiu tornava a sortir; per allà també hi havia un gat voltant que, tot i que no vivia amb ells, no deixava que els altres gats s'apropessin a la casa; quan el gat venia, li donaven menjar. Encara que el "Desvio" ja era fet des de 1916, la Riera baixava quan hi havia pluges fortes; per això els prestatges de la botiga no arribaven a terra, per tal que no passés res si entrava aigua.

De la manera que estava feta la casa no tenien veïns, o més aviat, era difícil que es veiessin, per tant no hi tenien gaire relació. A diferència d'altres cases, com la de la futura esposa d'en Rafael al carrer de sant Agustí, on tothom es coneixia i els nens passaven les hores al carrer, tots plegats.

A l'època, a moltes cases, a més del matrimoni, solia haver-hi els germans solters o els pares. Del record d'en Rafael, al domicili familiar només hi vivien els pares, la minyona, els seus germans i ell. Però sí, a la casa hi havia viscut més gent: quan el seu pare va comprar-la a l'hereu, encara hi vivia una tia del pare, la tia Agneta, que va morir al poc de casar-se els pares, i els germans i germanes solters del pare, que a mesura que es casaven anaven marxant. Un dels que va tardar més a marxar va ser un germà que era aficionat a la fotografia, en Lluís, i és per aquesta raó que hi ha tants retrats d'en Rafael quan era petit.

Al baix hi havia la botiga de la família, coneguda a Mataró per ca la Teresa de les Teles, que era el nom de l'antiga botiga de teixits que el seu avi havia comprat i ampliat; la Teresa era la dona que la va vendre al seu avi. Llavors es va passar a dir Josep Soler.

Quan el seu pare va agafar la botiga, va treure el "Josep" i quedà "Soler", però la gent en continuava dient ca la Teresa de les Teles. En realitat, però, no era la mateixa botiga, perquè més que ampliar-la, la va traslladar: la botiga de la Teresa era el número 72, la seva era al 70. Ho van refer tot igual, tal com estava quan la botiga era de la Teresa, per tal de no perdre la clientela.

En las últimas fiestas de las Santas, la acreditada tienda de lencería y sederías que tiene abierta en la calle de la Riera D. José Soler y Cabana, apareció notablemente restaurada en su interior y en el decorado de la fachada, habiéndose además ensanchado el establecimiento. Preside la tienda una hermosa imagen del Sagrado Corazón de Jesús, manifestando los sentimientos católicos de los dueños.

Retall de *El Semanario de Mataró* n. 33, 5 d'agost de 1893.

Era un local gros, i tot i que en un principi venien teles, roba interior, camises i barrets, el pare la va anar transformant de mica en mica en una botiga de material fotogràfic, ràdios, neveres, balances, cotxets de criatura, motors de gasolina i elèctrics; pels Reis, venien joguines. La botiga tenia telèfon, el número 386.

El servei telefònic mataroní va ser inaugurat, però només d'àmbit urbà, el 28 de juliol de 1895. Anava a càrrec de la Compañía Peninsular Telefónica, que instal·là a la ciutat dos quadres per a 25 abonats cadascun i començà amb un total de poc més de quaranta abonats. LLOVET (2000 : 365)

A la botiga hi treballaven el pare, un dependent, un aprenent i, puntualment, un mosso (bàsicament els dissabtes al matí); la mare també ajudava en algunes coses de la botiga, i cosia.

La botiga obria de dilluns a dissabte, de nou a una i de tres a set. Els diumenges, antigament, havien obert, però quan en Rafael va néixer ja tancaven. Es veu que s'havia considerat que, com que a Mataró el diumenge era mercat, les botigues havien d'obrir. Finalment la comissió de botiguers, on hi havia el seu pare, va aconseguir poder tancar els diumenges.

Des d'abans de 1920, els botiguers van esforçar-se per no haver d'obrir el diumenge, amb l'oposició de l'ajuntament. Al començament de la dictadura, per una aplicació més rigorosa de les lleis sobre el descans dominical, ho van aconseguir alguns; les botiguers de queviures, però, no van poder tancar amb tranquil·litat fins a l'aplicació, el 1935, d'una disposició de la Generalitat sobre el descans dominical en el ram de l'alimentació (LLOVET 2000 : 523). He sentit explicar que el meu besavi Mitjans, que tenia una botiga de queviures a la Ronda, va haver-se d'encarar amb els altres botiguers perquè havia decidit tirar pel dret i no obrir el diumenge.

Les botigues no tancaven a l'estiu, tot i que, llavors, les fàbriques ja feien vacances. Exactament eren vuit dies de festa, que es feien després de les Santes; s'ajuntaven aquests vuit dies de festa amb Sant Jaume, que llavors era un dia festiu, i amb la Festa Major per tal d'allargar tant com es poguessin les vacances. Era un fet curiós que totes les fàbriques de Mataró fessin les vacances els mateixos dies.

2. Neix un noi que serà el primer de set germans

El 27 de febrer de 1923, a la casa de la Riera, va néixer el primogènit de la família Soler-Fonrodona. El nounat pesava una mica més de tres quilograms. Era un migdia d'hivern i la casa era plena de gent. A més dels pares de la criatura hi havia la minyona, l'àvia Fonrodona, la tia Maria Soler, l'oncle Martí Soler (que era metge) i la llevadora. A la criatura li posaren Rafael, com el seu pare (i com el seu rebesavi, cosa que se sap perquè el

padrí del seu pare era un oncle capellà —i per això no tenia padrina, ja que es considerva que els padrins havien de ser els segons pares si mai els pares faltaven, i un capellà no podia tenir lligams amb cap dona, ni que fos per fer de pares d'una criatura— que, en lloc de Joan com ell, va voler-li posar el nom del seu avi, que és així el primer Rafel conegut de la família).

Rafael Soler de petit amb la seva mare.

La llevadora d'en Rafael va ser la Dolors Peradejordi. A part de la Dolors, a la nit venia una altra senyora que es quedava a cuidar la mare. Quasi que era l'única llevadora de Mataró, i va assistir tots els parts de la casa. Les llevadores no cobraven; eren els padrins, sobretot, i els pares els que donaven la voluntat, que variava segons el nivell econòmic de cada família. Va durar molts anys que les llevadores no cobraven: quan van néixer les filles d'en Rafael, en els anys cinquanta, encara no cobraven.

Pocs dies després del naixement, hi havia el bateig. Ja no morien tants nadons com més antigament, però es conservava una certa pressa per evitar que les criatures poguessin morir sense ser batejades. Després de la cerimònia a l'església feien un berenar a casa i venien els cosins, els avis, els padrins... Per anar de la casa a l'església, era costum la utilització d'un cotxe de cavalls. Després del bateig, tothom anava a fer una volta amb els carros per arribar a la casa de la criatura per al piscolabis. Cada convidat era obsequiat amb una bosseta de confits d'ametlla.

Era costum que els padrins del fill gran fossin l'avi d'un costat i l'àvia d'un altre. Com que no tenien avis paterns, la tia Maria Soler de Bartra va fer de padrina de tots els fills grans dels seus germans. El pare de la criatura no volia que es digués Josep perquè molts dels fills dels seus germans se'n deien i, segons ell, ja n'hi havia massa. Li van posar Rafael. En el baptisme li van imposar també els noms de Francisco (nom del padrí), Joaquim (nom de l'home de la padrina) i Josep (com l'avi patern).

Bateig de la neboda Laia, primavera de 1974. La nena porta el mateix vestit que havia dut Rafael Soler en el seu bateig. A la dreta la "cullereta", la barra de sal que es fa llepar a l'infant en un moment donat de la cerimònia.

La cerimònia va tenir lloc a Santa Maria, ja que era la parròquia de la Riera. Per batejar-lo, com era costum, li van posar un vestit blanc, una capa blanca i, un cop batejat, també una caputxeta blanca. Aquestes vestidures les havien fet les seves ties; més endavant, van servir per a tots els germans, nebots, cosins i filles d'en Rafael.

Bateig d'Andreu Folch. La padrina (Maria-Antònia Llobet) aguanta el ciri; el padrí (Rafael Soler) sosté la criatura, que porta el mateix vestit que havia dut ell.

El padrí regalava un ciri adornat al fillol i, en el cas que el padrí no pogués regalar aquest ciri, l'església en deixava un. La padrina, la tia Maria Soler, va regalar una medalla a en Rafael el dia del seu bateig, que encara porta posada. Se solia també regalar a la criatura una pastilla de sal de diferents formes, però no calia que ho fes el padrí;

aquesta sal s'utilitza en un moment donat de la cerimònia del baptisme.

El bateig és el ritual cristià que assenyala l'entrada plena d'una persona en la comunitat, que s'expressa en la imposició del nom (de fonts, justament). A l'època del nostre relat, com avui, la majoria dels batejats eren infants.

És un ritual complex i important dins de la litúrgia, i està ple de símbols en els gestos, objectes, materials i presències que hi intervénen, i fins en el mateix espai en què es realitza: sal, aigua, foc i llum, olis i espècies, vestidures blanques, persignacions, pares, padrins, sacerdot, portes...

El paperam d'inscripció dels fills l'anava a fer el pare al jutjat; s'hi permetien fins a dos noms, però ni en Rafael ni els seus germans no van tenir cap nom compost.

Les criatures de naixement anaven amb bolquers i enfaixats. Quan quasi tenien mig any els calçaven, els treien les faixes i els vestien. A casa d'en Rafael mai no van utilitzat gorres de cop, ni per ell ni pels seus germans; caminadors sí que n'havien fet servir, i passaven d'un germà a l'altre. En Rafael no va tenir dida, al seu temps ja no s'estilava fora de casos de necessitat.

Entre 1923 i el 1935, quasi que cada any neix un nou germà, fins arribar als vuit: l'abril del 24 neix en Lluís; el juliol del 25, en Francisco (però li deien Quicu); el novembre del 26 la primera noia, la Mercè; l'any 28, l'Andreu; el 30 en Jaume; el 35 la Teresa. Quan va nèixer aquesta nena, van fer padrí en Rafael, i li va fer molta il·lusió.

Entre en Jaume i la Teresa, havia nascut una nena (Maria-Àngels), que va viure només un dia. Als germans els impactà molt i els féu una gran impressió. Estaven acostumats als naixements i aquell dia van conèixer la mort. Van ser uns dies molt durs per a la família. Els naixements dels germans els venien de sorpresa, als nanos, perquè els pares no els en deien res fins que havien nascut.

PENSAMENT MARIÀ

LA NENA

M.^a dels Angels Soler Fonrodona

HA VOLAT AL CEL A UN DIA DE NADA

Els seus afligits: pares, Rafael i Teresa; germans, Rafael, Lluís, Francisco, M.ª de la Mercè, Andreu i Jaume; avis materns, Francisco Fonrodona i Concepció Massuet; oncles i ties, cosins i família tota, en assabentar a les seves amistats i relacions tan dolorosa pèrdua els preguen es dignin assistir a l'Ofici d'Angels que se celebrarà demà, dimecres, dia 13, a dos quarts de deu del matí, en la parroquial Basílica de Santa Maria, per qual acte de caritat els quedaran molt agraits.

Ofici d'Angels a dos quarts de deu

La propaga voldria fer rus. Dificil succèss a l formació. E de fer gait forma conv tenir la l'li Per això és nunció, qui tragèdia ru.

«i... AS/ ES MOSCÚ! llet, ex-còm: per al Sude llet» a Rost

«ENTRE LOS JEFES secretari d Hamburg, i Reval.—Un

«LENIN, LOS ULIAN de Lenin.—

Esquela de la Maria Àngels publicada al periòdic *el Pensament Marià*.

El seu germà Francesc, a part de mamar, prenia una llet de pot estrangera especial per a les criatures (aquest complement, anteriorment, es feia amb llet de vaca rebaixada).

A causa d'aquesta llet van necessitar nevera, i el pare va pensar que en podria vendre. Va ser, doncs, la primera botiga de Mataró que va vendre neveres elèctriques. Era un producte nou, que van haver d'introduir al mercat perquè la gent estava acostumada a les neveres de gel, que eren molt més barates. De primer venien *General Electric* americanes; més endavant, quan va venir la guerra, van vendre el que van trobar. Un altre producte novedós que van vendre van ser els calçotets de punt. Quan van sortir, els van posar a l'aparador i van causar una gran sensació, perquè fins llavors els calçotets sempre s'havien fet de tela i, tot i que n'hi havia de llargs i curts, d'eslipsis no n'hi havia. Eren de la marca Braslip i, com a mínim els primers, no eren fets a Mataró.

Quan l'àvia Fonrodona venia a veure les parentes de Mataró s'enduia en Rafael, que llavors devia tenir vuit o nou anys; així que ell era l'únic germà que les coneixia totes.

Normalment els nois anaven vestits amb pantalons i jersei. Quan s'havien de mudar es vestien de mariners.

És curiós que els nens que avui fan la Comunió es vesteixin encara amb el vestit dels diumenges com el que portava l'avi quan era petit.

La Maria Brau, la modista, anava per les cases, i s'hi quedava a dinar i tot, per confeccionar sobretot la roba de les criatures. Llavors, moltes coses, com els jerseis, es feien a mà. La gent només havia de comprar la

D'esquerra a dreta: Mercè, Francisco, Lluís i Rafael.

roba o la llana. Això no significa que alguna vegada no compressin alguna peça de roba feta. Els pantalons els feia una pantalonera que vivia al carrer sant Benet.

Anaven allà perquè els hi prenguessin les mides i ella els feia. Tothom aprofitava molt la roba. Els homes anaven sempre amb trajo, és a dir, americana, corbata i camisa. Normalment portaven el cap cobert, amb barret, gorra o boina. El pare d'en Rafael tot l'any anava amb barret: a l'estiu de palla i a l'hivern de feltre. Els vestits de la gent adulta els feien els sastres (els dels homes) i les modistes (els de les dones), que no anaven casa per casa.

Els que sí que venien a casa eren els metges, quan estaves malalt. Cada família tenia un metge fix. El de casa seva era el doctor Lluís Viladevall. Els metges no cobraven al moment, sinó que els pagaven més tard.

3. Escola

Quan en Rafael va tenir cinc anys, va anar amb les monges de Sant Josep; no més s'hi va estar un any, i no en recorda quasi res. (Al Cor de Maria no van tenir nois fins que a l'època del seu germà Francisco).

El meu altre avi, Josep Mitjans (1927-2007), va ser dels primers nens que van anar a la Coma. No ho he trobat enlloc, però potser això d'agafar nois petits en escoles de monges va venir amb la República.

Cap als sis anys, en Rafael va anar a l'escola Pia Santa Anna, que era molt a prop d'on vivien, a la classe de "l'hermano" Joaquim. Els nens duien la típica bata dels escolapis, de ratlletes blau marí fosc i blanc. El curs s'iniciava el primer d'octubre i s'acabava a finals de juny. Les classes eren de quarts de nou fins a les dotze i, a la tarda, de tres a sis, de dilluns a dissabte. Els dijous a la tarda eren festius i anaven a passeig amb l'escola o a les sessions infantils de cinema que feien al Foment.

Els dissabtes a la tarda, quan era l'hora del "recreo", anaven a cantar la Salve i les lletanies que feien els escolapis; qui es volia confessar ho podia fer. Era com el comiat de la setmana.

Després, ja estaven i podien marxar. Els dissabtes eren els dies que tornaven la bata a casa per rentar-la; posaven les bates dintre la pròpia màniga i hi jugaven.

A Santa Anna jugaven a futbol, en una pista quatre partits diferents. També jugaven en una paret a *saque*. Quan no jugaven a futbol, jugaven a cavall fort o a pujar a coll-i-bé i fer guerres per desmuntar l'altra parella. Les pilotes se les feien ells amb draps vells. L'últim temps abans de la guerra es va posar de moda el *io-iò*; la gent anava amb el *io-iò* pel carrer, també la gent gran. Les baletes i les baldufes també van estar molt de moda. Les xapes també, però no tant. Els nois no saltaven a corda, perquè era un joc de noies.

Pel que fa a les joguines, tenien l'Oca, el Parxís (que es va introduir molt, llavors), el dòmino, etcètera. Llavors també hi havia el Meccano, els cotxes, els cavalls de cartró... però eren joguines més complexes.

Les criatures no solien tenir-ne gaires, de joguines, i a moltes cases només tenien les que ells mateixos eran capaços de fabricar-se, a vegades amb l'ajut dels grans.

En aquell temps, no existia cap escola mixta; els professors de les escoles de nois eren tots homes; a cada classe eren una trentena de nens. Quan calia, els mestres els picaven una mica, però els càstigs corporals només eren pels petits i no gaire rigorosos. Els càstigs més freqüents eren els de repetir una frase escrita; de vegades, com que hi havia professors que sempre posaven les mateixes frases, tenien papers preparats amb les frases repetides. Cada alumne havia de portar el seu propi llibre de cada assignatura. En total tenien quatre o cinc llibres (geometria, història...). El llibre de catecisme era l'únic que estava en català i era l'única assignatura que donaven en català, ja que tot l'ensenyament era en castellà.

El catecisme era diferent, perquè era separat del pla d'estudis, anava a part del curs. Els hi feia un pare escolapi diferent del que els donava totes les altres assignatures. Quan va venir la República van començar a fer llibres de text i, sobretot, de lectura, en català; però l'ensenyament es va fer sempre en castellà.

De petits, per escriure, utilitzaven la pissarra i el pissarrí: la pissarra estava emmarcada i era una mica més de la meitat d'un foli; s'hi escrivia amb el pissarrí, que era com un guix, i s'esborrava amb un drap humit. Després passaven a escriure amb tinta i ploma, que era un caos perquè tacava molt.

Els nens, quan tenien deu anys podien decidir si estudiar Comerç o Batxillerat. El Comerç era cultura general i coneixements necessaris per portar un establiment, com comptabilitat, cal·ligrafia (els llibres de comptes s'havien d'omplir a mà, amb diferents tipus de lletra, i molta de la correspondència comercial era encara manuscrita), mecanografia; als catorze anys s'havia acabat. El Batxillerat durava quatre anys l'elemental i, si feies dos anys més, tenies el superior. En Rafael va escollir Batxillerat. De fet, representava que a estudi s'hi anava fins als catorze anys perquè, en teoria, no es podia començar a treballar fins als catorze anys, encara que molts nens ja treballaven abans.

Et donaven les notes al final de curs. Els pares no parlaven amb els professors. Hi havia alguns, molt pocs, nens pensionistes, és a dir, alumnes que no eren de Mataró i que pels estudis residien a l'escola.

Al final de les classes, a l'escola mateix, tenien una hora cada dia per fer els deures i un "padre" que els ajudava. De petits no els donaven feina per casa. Al final de curs, pel juny, feien un exàmen on sortien preguntes de totes les matèries. De més grans, en feien un de cada assignatura. De tota manera, comptava més l'evolució al llarg del curs que no pas l'exàmen.

L'escola no tenia himne, ni cap cançó de sentit semblant. Els grans de Santa Anna alguna vegada organitzaven i feien cantates, cants rítmics... però ho organitzaven tot ells. Plegats només cantaven cants d'església.

Quan era el sant del Rector tots els nens de l'escola l'anaven a felicitar i ell els donava un caramel. Si era el sant d'un "padre", llavors aquest escollia quatre o cinc bons alumnes i aquests formaven la comissió que, en nom de la classe, l'anava a felicitar. Llavors el "padre" els donava uns caramels i una estampa. I quan es moria un "padre" estaven contents, perquè no tenien classe.

L'any 29 hi va haver un gran esdeveniment a Catalunya: l'Exposició Internacional de Barcelona. Van urbanitzar Montjuic i els voltants, van fer unes fonts de colors (les que hi ha ara)... Els raigs dels focus situats al Palau Nacional, que decoraven l'exposició, es veien des de Mataró.

L'Exposició Internacional de Mercaderies de Barcelona va tenir lloc entre el 19 de maig de 1929 i el 15 de gener de 1930.

Amb totes les coses de l'exposició, semblava que la situació anava cap a millor, després va arribar el crac i tot va anar malament. A Catalunya el crac no va ser pas el 29, sinó que va arribar més tard, cap al 31-32. Fou una gran crisi en què, més que molts aturats, hi havia molta gent que treballava molt poc: les fàbriques no es podien permetre obrir cada dia, així que obrien tres o quatre dies a la setmana.

El 14 d'abril de 1932 es va proclamar la República. Al vestíbul de Santa Anna hi havia hagut un retrat del rei; portava unes botes de muntar i se li veien les cames primes, i per això li deien En Cametes. La República es va proclamar i, quan els nanos van anar a l'escola, van veure que havien tret el retrat, fet que els va impressionar molt. Al col·legi hi havia disputes entre els nens monàrquics i els republicans. Hi havia qui tatxava el rei quan sortia als llibres (els que no volien embrutar el llibre només li feien una creu al front). En canvi, els partidaris del

Retrat del rei Alfons XIII on també porta botes de muntar.

rei decoraven la pàgina del llibre on hi sortia amb paper de plata. Ja hi havia disputes polítiques amb pocs anys d'edat.

Aquells dies les opinions que se sentien pels carrers eren ben oposades. Hi havia qui li sabia greu que el rei plegués, d'altres tenien l'esperança que seria alguna cosa millor, més moderna... Tot havia d'anar bé, però va començar a haver-hi problemes. Finalment hi va haver molt desengany. A casa no parlaven mai de política. Al principi de la República no els deixaven sortir de casa.

Quan en Rafael tenia, més o menys, deu anys, s'implantà el "derecho a silla": tots els treballadors de les fàbriques havien de tenir una cadira a la seva disposició. En aquestes mateixes dates també s'implantà l'obligatorietat d'estar assegurat d'accidents de treball.

Quan en Rafael va començar anar a l'escola també va començar a catequesi. Les classes eren els diumenges a dos quarts de quatre de la tarda, i les feien els catequistes; el rector de Santa Maria, el doctor Samsó, només ho dirigia tot. El rector els donava tiquets d'assistència per, al final del curs, fer-los un premi. Quan el curs va finalitzar, en Rafael va anar a buscar el seu premi. Va triar un llibre que va resulta que no tenien. El doctor Samsó, sempre molt atent amb els nois, veient en Rafael emmoïnats, li va anar a buscar expressament i personalment el llibre.

El doctor Samsó preguntava als nens petits que feien catequesi si a casa feien pessebre. En el cas que la resposta fos afirmativa, llavors l'anava a veure (sempre acompanyat d'un altre capellà, no volia anar sol per les cases).

En Rafael va fer la primera Comunió a Santa Anna quan tenia set anys, exactament el 29 de maig de 1930, a la festa de l'Assumpció. Per fer la Comunió anaven vestit de mariners, blau marí o blanc, com cada diumenge.

Estampa de la comunió d'en Rafael.

A Santa Anna, als escolapis, el dia de la Comunió es feia una processó i els nens més petits, els que aquell any encara no els tocava combregar, anaven vestits de sants. L'any abans de fer la Comunió, en Rafael va fer de sant Pere.

Els nens de la processó de Santa Anna, 1929. A dalt a l'esquerra, en Rafael amb barba blanca i calva, fent de sant Pere.

Un cop feta la Comunió, en Rafael va continuar anant a doctrina els diumenges a dos quarts de quatre, i va seguir els diversos graus fins que va arribar la guerra. En sortint de catecisme anaven o bé al teatre o bé al cinema. Els nens anaven o al Foment o al Cercle Catòlic, perquè no els portaven a altres teatres.

La Confirmació, abans, es feia després del bateig, no després de la Comunió. De fet, es feia quan venia el bisbe de visita pastoral; s'aprofitava la seva presència per confirmar totes les criatures que ja havien estat batejades. En Rafael no se'n recorda de la seva ni de la dels seus germans.

Quan en Rafael tenia onze anys, l'any 1934, l'Ajuntament republicà, ajudat per la Caixa d'Estalvis de Mataró, havia tirat endavant la construcció de l'Institut de Segon Ensenyament, a la plaça de Cuba; era un institut de l'Estat. Eren temps de crisi pels negocis i els germans ho notaven. A l'institut, a diferència del col·legi de Santa Anna, no es pagaven quotes mensuals, sinó tan sols la matrícula. El pare els hi digué que si volien continuar estudiant havien d'anar a l'institut. Això era dos anys abans de la guerra, el curs 34-35, quan l'institut ja feia un any que funcionava. Després de fer l'exàmen d'ingrés, en Rafael i en Lluís van passar a estudiar-hi el Batxillerat. L'exàmen va consistir en fer una divisió, un dictat i a respondre, en un mapa, capitals o alguna cosa així. No et deien la nota que havies tret, només et deien si entraves o no. Havies de tenir un mínim de deu anys per fer l'examen. En Rafael va entrar amb onze perquè va acabar el preparatori a Santa Anna i va començar Batxillerat a l'institut. En Lluís i en Rafael van anar a la mateixa classe a l'institut perquè en Lluís es va saltar l'últim any del preparatori.

Al matí anaven, doncs, de vuit a dues a l'institut i a la tarda es quedaven a casa estudiant o ajudant el pare a la botiga. De vegades anaven a Barcelona a fer encàrrecs o a buscar gènere amb el pare (ells es quedaven al cotxe per vigilar-lo); llavors, de tornada, s'aturaven a la fàbrica Creus de Badalona per comprar galetes trencades, que eren barates, i tota la família berenava galetes.

Molts dels que feien Batxillerat a l'institut anaven al matí als col·legis respectius (Santa Anna, Cor de Maria, Sant Josep, entre d'altres), on un mestre, encarregat, "padre" o "hermano" els acompanyava a l'institut perquè hi fessin les classes. A la tarda, anaven als seus col·legis a estudiar o a fer alguna classe. Els germans Soler, però, només anaven a l'institut.

A l'institut les coses eren molt diferents de Santa Anna. Hi havia dones que ensenyaven; les classes mixtes eren permeses, i totes ho eren. S'hi van acostumar ràpid però, en general, els nois anaven amb els nois i les noies amb les noies. També estava permesa la ploma estilogràfica.

L'institut va ser un canvi gros per ells. El tracte que s'hi donava als nens un cop hi havien entrat era com d'universitat: podien entrar i sortir quan volien, i els tractaven de senyor i de vostè. Si hi anaven bé, i si no, també. Si arribaven tard era problema seu, i els castigava i els posava falta el professor de la classe a què no havien assistit; no hi havia un mestre encarregat de vigilar qui faltava i qui no. No era tot tan quadrat com al col·legi. La majoria de professors de l'institut eren catalans i, tot i que totes les classes es feien en castellà, els alumnes amb els professors parlaven en català. Els professors que en Rafael recorda més són:

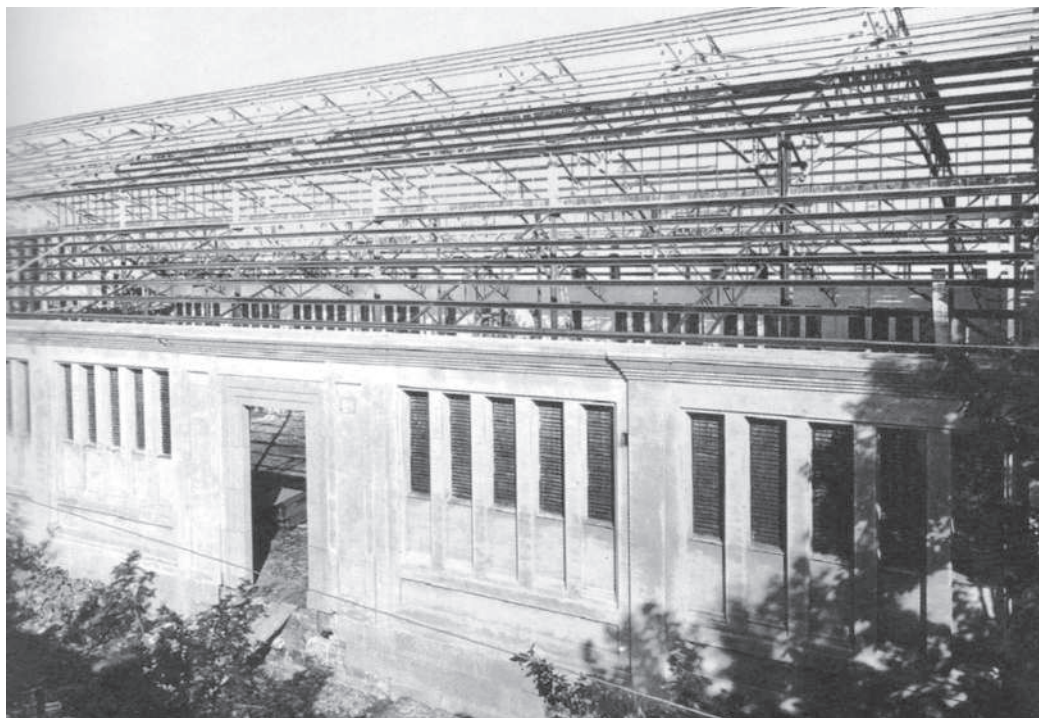
—El de matemàtiques, el senyor Oliveres, que era molt amable.

—El d'història, el senyor Prat que, tot i ser molt rigorós i exigent, era molt just i els nanos se l'estimaven molt: en Rafael recorda com els va portar a veure una exposició al nou edifici de la Caixa d'Estalvis a la Rambla, on hi havia una maqueta de Mataró emmurallat, i que un any van anar amb ell a Tarragona, a veure les restes romanes, i l'altre a Empúries. Per indicació d'aquest professor, en Rafael va comprar *Origen i fets històrics de Mataró*, escrit per Marià Ribas i Bertran (1934). Tots aquests fets van ser els primers que li van fer agafar afició per la història.

—El senyor Luna, que era el de dibuix. Els alumnes el consideraven mig ximplet, una opinió que va empitjorar quan va suspendre en Lluís, que dibuixava molt bé, tot i que potser no ho feia de la manera que volia el professor.

A l'institut els alumnes ja no duïen bata. Els grans es van inventar el gorro dels estudiants, que era blanc amb una borla blava. Els grans, de vegades, feien algunes representacions; els petits no, ells només seguien. Una altra novetat de l'institut és que allà no es donava catecisme, per això el seu pare va tenir tant d'interès que continuessin catequesi. De tota manera, a l'institut no van anar mai contra la religió, com ho prova que els nanos de Santa Anna i del Cor de Maria hi anaven a estudiar.

Durant els anys que passen a l'institut van veure com acabaven de fer les obres de construcció del mercat cobert de la plaça de Cuba i la seva inauguració, el 12 d'abril de 1936.

La teulada en construcció del mercat de la plaça de Cuba, el 1935.

En aquells anys, a Santa Maria, es va fundar una comissió de portants del Sant Crist, com a part de la Congregació Mariana. En Rafael n'era. Feien el Via Crucis a Santa Maria, duien vestes i portaven una imatge més petita que la dels homes. No sortien a totes les festes. Per totes aquestes coses, en Rafael coneixia molt tot el que es feia a Santa Maria i tractava molt el rector, el doctor Samsó.

El 6 d'octubre de 1934 els germans eren a casa. Van sentir que hi havia hagut un intent de cremar Santa Maria. Si hagués funcionat, s'hagués cremat tota, però hi va haver problemes amb el combustible. També van sentir que havien agafat el president Companys i alguns de Mataró.

A part d'anar a l'escola, els nois anaven a cantar al Foment, concretament, a l'Acadèmia Musical Mariana. Assajaven de dotze a una. Feien concerts, cantaven a la parròquia i a les celebracions. Al Foment hi havia les Congregacions Marianes, l'Acadèmia Musical Mariana i la redacció del periòdic *El pensament marià*. El Foment era la seu de totes aquestes seccions.* Al local hi havia sales de jocs, escacs, dames... A dalt hi havia un bar i un billar pels homes. Era un lloc de trobada. Hi havia la secció teatral (que cada any s'encarregava de fer els Pastorets), la musical (anomenada Acadèmia Musical Mariana)... En un principi tot era el mateix, però es va dividir en tres congregacions: la dels nois, la dels homes i la dels nens. A la secció de nois van fer prefecte [president] en Rafael, als seus deu o dotze anys. La patrona de les Congregacions Marianes era la Puríssima, i el dia 8 de desembre feien festa i una missa, on hi anava gent que no era de la Congregació; també era el dia que es renovava la junta.

Mossèn Josep-Maria Andreu era l'encarregat de cuidar-se dels nens i nois de la Congregació; sempre estava en un despatxet i vetllava per tothom.

(*) L'avi ho diu així; de fet, eren les "seccions" de l'entitat Foment Mataroní, que venia a ser el centre de les activitats cíviqes de la parròquia de Santa Maria, de manera semblant al Cercle Catòlic respecte de la parròquia de Sant Josep.

A l'Acadèmia Musical Mariana tenien un bon mestre musical, mossèn Ferran Gorchs, que ensenyava molt bé. A l'escenari del Foment hi havia un orgue, el que ara és el petit de Santa Maria, que servia per acompanyar els cants. Cantaven a les funcions de Santa Maria. De vegades també feien "cants rítmics", que eren cantates amb vestits i escenificacions, és a dir que a part de cantar es feien gestos, com si fessin una mena de ball; en aquella època eren molt de moda. Un cant rítmic que van fer i que va tenir molt d'èxit va ser *Les Figures del Pessebre*,* que mentre cantaven anaven sortint els nens vestits de les diferents figures del pessebre. En Rafael va fer de pastor amb la ximbomba, *el de la ximbomba que a tota hora ronca*; el seu germà Lluís va fer d'un dels tres pastors *que fan el sopar, couen les sopes i llesquen el pa*. El pare els hi va comprar les figures que ells representaven. El pastor d'en Lluís va ser fàcil de trobar, però els va costar molt de trobar una figura amb un pastor tocant la ximbomba. Finalment la van trobar i, tot i que era molt cara perquè era bona, la van comprar i a en Rafael li va fer molta il·lusió. Els nanos van poder posar les figures que ells havien representat al seu pessebre.

Al cap de molts anys jo també vaig fer la cantata de Les Figures del Pessebre, quan tenia set anys. L'avi, que em va venir a veure, sabia totes les cançons.

Una vegada van fer un concert amb l'Acadèmia Musical, dirigits pel mestre Millet. Aquest els va felicitar perquè les parts que l'Orfeó Català feia amb dones, ells ho feien amb nens i nois. Van cantar l'*Ave Maria* de Victoria (himne de l'Acadèmia i peça amb la qual començaven tots els concerts) i la segona part la van començar amb el *Cant de la Senyera*.

Un cop en Rafael va entrar a l'institut ja no va poder anar a assajar amb la coral perquè l'horari de l'institut coincidia amb el dels assajos (els assajos eren de dotze a una i ell acabava a la una). Llavors ja no va cantar més als concerts, però va continuar fent-ho a les celebracions i als cants parroquials. Un cop van ser a l'institut van anar més amb la Congregació (però no a l'Acadèmia Musical Mariana).

(*) Obra de Joan Llongueras, cap a 1920.

Els diumenges, al Foment, feien cinema per la gent gran; els dijous hi havia la sessió infantil. Allà, un dia, hi va anar una senyora amb els seus nebots. Quan els cowboys de la pel·lícula eren a la taverna bebent whisky, un dels nebots li va preguntar què bevien, i ella va respondre: "Aigua de Vichy"; el comentari de la senyora, que va ser amb un to de veu molt elevat, va provocar que tots els del voltant es fessin un fart de riure.

La Congregació tenia un camp d'esports, anomenat el Pati dels Lluïsos (perquè les Congregacions estaven sota el patrocini de sant Lluís Gonzaga, a més de la Puríssima), al costat de les Caputxines, entre el carrer de l'Esplanada i el de Los Álamos. La primera vegada que a casa van deixar anar en Rafael i en Lluís al camp d'esports, deurien tenir set o nou anys, era un diumenge al matí. No sabien el camí perquè per aquells carrers no hi passaven gaire, així que van pujar fins al cementiri. Des d'allà es veia tot Mataró. Un cop van veure on era el camp, hi van baixar. A partir d'aquell dia, cada diumenge al matí anaven als Lluïsos. Allà jugaven amb els cercols de ferro amb una anella per fer-los rodar, els trapezis i, el més divertit de tot, les "carosses". Les "carosses" o "crosses" són el que avui en diem xanques, per caminar a més alçada i fer carreres.

Més o menys per sant Lluís, feien una festa de final de curs. On tenien lloc curses de sacs, de cercols... També hi havia proves d'atletisme pels grans i el grup anomenat els Falcons, format pels alumnes més grans, feia figures humanes, com les piràmides.

Les noies no podien pertànyer a aquesta Congregació. Elles anaven a la Coma; era (i és) una escola però, en acabar les classes, hi començaven les activitats del Patronat de la Sagrada Família: feien cursos de cuina, de cosir... per a noies.

A l'estiu es van fer uns banys on ara hi ha la piscina del CNM. Era una zona reservada per a la Congregació Mariana, la gent en deia "Els Banys dels Marianos".

En Rafael hi havia anat potser un o dos cops, perquè ells anaven a mar amb la família. En aquell temps, era corrent que a la platja hi haguessin zones reservades per a diverses entitats o empreses que hi posaven casetes i banyeres per rebre aigua de mar escalfada. Hi havia els banys Blancs, els banys Vermells, els dels Marianos, els dels militars... Més endavant van fer un altre tros reservat només per a dones.

Dos o tres anys abans de la guerra, es va estendre per tot Catalunya la Federació de Joves Cristians, que era una idea més moderna que la de les Congregacions, inspirada en una doctrina que venia de Bèlgica. Quan a Mataró es va decidir engregar-ne una, la Congregació no va tenir cap problema perquè fos al Foment. En Rafel també hi va entrar, concretament formava part de la secció de nois, que es deia "Avantguardistes". Aquest grup feia excursions i fins i tot anava de càmping. El primer any van anar a Montalegre, i el segon a Canyamars (on els va sorprendre l'inici de la guerra, com veurem més endavant).

*FJCC (fejocistes): Grups no pròpiament polítics, però que tenien com a objectiu un apostolat catòlic íntimament lligat amb la catalanitat del país; quan es van fundar a Mataró comptaren amb força adeptes. (LLOVET 2000 : 543)
Iniciats a Catalunya el 1931, les seccions d'avantguardistes (nois de 10 a 14 anys) es posaren en marxa el 1932, de manera que es pot dir que en Rafael va ser dels primers.*

Les estones que no estaven ni amb els de la Congregació ni amb els de la FJCC, en Rafael i els seus germans no acostumaven a jugar al carrer. No feien gaire vida al carrer perquè, per començar, la Riera no era un bon carrer per jugar perquè hi passaven molts cotxes, el tramvia, sempre hi havia molta gent... A més, tenien la casa molt gran i amb pati, eren molt germans, i els amics i cosins anaven a casa seva a jugar. Llavors, de vegades, ells també anaven a jugar a casa els cosins.

En comparació amb la que seria la seva dona, la meva àvia, no en feien gens, de vida al carrer.

El Parc Central ja existia, però la gent l'anomenada el "Velódromo" perquè, de fet, era un antic velòdrom, però en Rafael ja no l'havia vist mai. És per això, que la forma actual del parc és circular i fa pendent cap al centre.

Antiga caseta de fusta del Parc Central amb el Negrito.

Al parc hi havia un rengle de gàbies amb diferents aus com gallines, faisans... però els que creaven més espectacularió eren els "pavos reals"; a la part alta del parc hi havia un estany amb oques. També hi havia una bonica caseta de fusta, al davant de la qual hi havia l'estàtua d'un negre, posada pels

fundadors, entre ells l'avi Francisco Fonrodona a qui, com que havia nascut a Cuba, feia gràcia el Negrito. Aquesta estàtua encara és al parc.

En temps del regidor Francesc Rosetti, durant el primer ajuntament republicà (1932), es va posar al parc una estàtua de marbre d'una dona nua, cosa que escandalitzà totes les mares que hi portaven els nens, i no els deixaven anar a jugar a la zona on hi havia l'estàtua.

Poc abans, a finals de maig del 1932, les capelletes de la font del Camí Fondo i de la cantonada dels carrers Sant Pere i Camí Ral havien patit destrosses per part d'uns desconeguts. El nu del parc, igualment, una nit va aparèixer cobert de quitrà. Aquests fets van produir una certa desestabilització social a la ciutat (LLOVET 2000 : 543).

4. Vida familiar

De jove, el pare d'en Rafael anava sempre amb moto; després, quan es va casar, va comprar un side-car. Quan en Rafael era molt petit, el seu pare va comprar un cotxe de segona mà. Era un Whippet de dues portes. A més a més de fer-lo servir pels negocis, el cotxe servia per anar a berenar al bosc, per anar

Els sis germans grans amb el Whippet. En Rafael és el primer començant per la dreta.

a Vilassar de Dalt a veure l'oncle Martí i la tia Emília, per anar a Barcelona a veure la tia Fonrodona i els avis. Molt sovint, sortien junts tota la família.

A l'estiu anaven a banyar a mar amb la mare, però els dies festius el pare els portava a mig camí de Llanereres, perquè creia que l'aigua era més neta. Allà es trobaven amb famílies conegudes. Aquell indret era anomenat el Disc perquè hi havia un senyal de tràfic del tren que era circular i vermell. Quan anaven a mar amb la mare, anaven a la platja lliure, és a dir, a la que no pertanyia a cap entitat.

No marxaven fora quasi mai. Un any, quan en Rafael era molt petit, van anar a Òrrius. Més tard, quan ja tenia cap a deu anys, van anar a Poble Sec a casa d'un amic del seu pare. Els nois baixaven i pujaven de Mataró amb el tramvia.

El Poble Sec, ara més conegut per Cerdanyola, era una zona de pagès, amb algunes torres i un parell de carrers de xalets als costats de la carretera d'Argentona, que començava pràcticament a l'altre costat del torrent de la Gatassa. El casc urbà de Mataró acabava a la plaça de Granollers, on per això hi havia burots (la gent de l'edat dels meus pares encara en diu "els Burots", d'aquella plaça). A Poble Sec s'hi anava a peu o amb el tramvia d'Argentona, que parava més o menys on hi ha l'IES Miquel Biada i una mica més enllà de

l'església de Maria Auxiliadora. El tramvia s'havia inaugurat el maig del 1928, i va continuar actiu fins al 1965.

Els germans grans a mar. De dreta a esquerre Francisco, Lluís, Rafael i Andreu.

A més a més d'anar a banyar, a l'estiu, quan ja hi havia els tres nois, l'any 35, tenien un seminarista mataroní, en Josep Bachs, que durant l'estiu els feia com de "tutor". Moltes tardes els portava d'excursió pels voltants de Mataró (can Bruguera, Mata, Burriac...) o a viles o pobles propers com Argentona; al llarg d'aquestes caminades també els feia una mica de classe. Aquest Josep Bachs, més endavant, va ser capellà, i va morir essent rector d'una parròquia de Barcelona, molt a prop del camp del Barça.

Per les Santes, els de les Congregacions Marianes anaven a la professó amb medalla, i les nenes es vestien de Santes, unes en representaven el martiri i les principals, la glòria; al començament hi anaven els nans i els gegants, que llavors eren tres (aquest pobre Maneló va venir més tard), també hi havia el pendonista que duia la bandera de l'Associació de les Santes, acompanyat de dos senyors més (els cordonistes); les autoritats, que anaven darrere el tàlem que cobria les relíquies; i finalment els soldats que retien honors.

Les Santes eren els dies 26, 27 i 28. A la platja es feia un festival, i hi havia partits de waterpolo al mar. El més típic, però, eren els focs artificials; els feien a la

platja i la família Soler-Fonrodona els anava a veure al carrer de Sant Antoni, des de la casa d'uns amics.

En aquell temps, les figures principals de la festa major eren el predicador i el pendonista, ambdós eren personatges importants. Un era un eclesiàstic d'alt rang, i era l'encarregat de fer el sermó de l'Ofici, a Santa Maria. L'altre, un home d'anomenada de la vida política. Cada any canviava la persona que feia de pendonista, i ser-ne es considerava un gran honor.

5. Pre-guerra

Dies abans de la guerra, hi havia molts treballadors sense feina, manifestacions, moltes vagues, soldats que estaven vigilant permanentment... Hi havia un malestar general.

El seu pare, abans que comencés tot, veient el gran odi que hi havia contra la religió, va agafar les imatges de sant Josep i de la Mare de Déu del Carme i les va amagar darrere d'un armari, en un forat que hi havia a la paret. Més tard, quan el pare era a la presó, un dia després de la mort del doctor Samsó, va sortir una ordre del Comitè Antifeixista de Mataró que tothom havia de cremar els objectes religiosos que tingués. Sort que ja les havien amagat perquè si no, amb el pare a la presó i tot plegat, no haurien tingut coratge per fer-ho.

Aquest sant Josep és una imatge de talla, i és encara a casa dels meus avis. La dona i la família l'havien regalat a Josep Soler Cabana, i representa el moment en què sant Josep s'acaba de despertar del somni i agafa el nen per endur-se'l a Egipte per fugir d'Herodes.

6. La guerra

El dia 18 de juliol de l'any 1936 va ser dissabte. Havien anat de càmping a Canyamars amb els del Foment (FJCC). Un cop allà, durant tot el cap de setmana, van sentir canonades procedents de Barcelona. Els nanos, però, no hi van donar gaire importància, perquè aquells darrers dies hi havia hagut molt d'enrenou per tot Catalunya i perquè altres vegades ja n'havien sentit. Poc es podien pensar que era el principi d'una guerra que duraria tres llargs anys. El diumenge, al camí de tornada, quan eren a prop de can Bruquera, van trobar el senyor Font. Els va explicar que se n'anava a Canyamars a peu perquè a Mataró hi havia molta revolució. Els digué que tornessin a Mataró ràpidament i que un cop a la ciutat, entressin separats i anessin directament a casa. També els recomanà que es treguessin els banderins que portaven, perquè duïen un motiu religiós. Al senyor Font el van matar uns mesos més tard a Barcelona, on s'amagava. Els nois tornaren a casa amb la por ficada al cos.

Quan van arribar a casa, van estar tots molt contents. Ningú no hi va donar gaire importància, a causa dels fets del 6 d'octubre i de totes les vagues prèvies que hi havia hagut. A més a més, ja havien vist forces* al carrer i per això tampoc no s'ho van prendre gaire seriosament. Aquest cop però, va ser molt més dur.

L'endemà, els germans senten per la ràdio que estan cremant els convents. Hi ha encara més malestar general.

El 20 de juliol de 1936 van sentir un tiroteig a Sant Josep; les bales van rebotar i ressonar per dintre, i es van pensar que hi havia molts més trets dels que realment hi van haver. A partir d'això, s'adonen que la cosa és molt més sèria.

(*)L'avi no en diu "soldats", perquè forces poden ser soldats, policies...

El tiroteig va ser-hi, foc creuat davant les portes del convent entre grups anarquistes de fora de Mataró. El 31 d'agost, per ordre de l'Ajuntament es va començar la destrucció sistemàtica de tot el que contenia en aquell moment l'església (MONTELLÀ 2010 : 119).

Al principi de la guerra no podien sortir de casa. És des de casa que ho veien tot. Els nois estaven molt impressionats, la cosa cada vegada anava pitjor. Des de casa van veure com entraven i treien tots els mobles de la vivenda que hi havia sobre la capella de Sant Sebastià (que no tenia res a veure amb la capella i era d'uns que vivien a Barcelona). De la capella, van treure el sant, i un milicià va sortir al balcó amb la casulla vermella de la festa del sant posada.

Van sentir que havien cremat els convents de les Tereses, de les Benetes i de les Caputxines, al llarg dels primers dies de la revolució.

El divendres 24, a Santa Anna van treure els confessionaris, els pupitres de l'escola, les imatges... Van fer una barricada amb tot aquest material al llarg de tota la Rambla. Al capdamunt hi van posar una mare de Déu de Montserrat amb un barret de capellà per fer-ne burla. Això també ho van veure. Els fereix profundament, perquè coneixien molt l'església, eren catòlics...

L'endemà, van tirar a terra la imatge de pedra de sant Josep de Calassanç que hi havia a la cantonada de la Baixada de Santa Anna.

El cotxe de la família el guardaven en un garatge perquè, durant la nit, no era permès que hi haguessin cotxes aparcats al carrer.

De fet, l'avi explica que no els cotxes aleshores, sinó ja els carros i des de moltíssim abans, tenien prohibit l'estacionament al carrer durant la nit: qui no el podia tancar a casa (que per això hi ha els corredors tan amples en moltes cases de cós mataronines) l'havia de portar a baix a mar.

Durant els primers dies de la revolució, des de casa van veure passar els cotxes del garatge; el seu pare va comentar: “ara passarà el nostre, però abans han de passar-ne d’altres a davant, que són més bons”, i així va ser. Curiosament, després de la guerra el van recuperar: uns cosins, els Guanyabens, havien trobat el cotxe davant de la urbanització de can Bartra, a mig camí d’Argentona; com que van veure que ningú no el feia servir i que estava abandonat, el van entrar i el van deixar en un racó. Més endavant, com que els fabricants podien tenir furgoneta, els cosins van treure els vidres i el van utilitzar per a la fàbrica Goliath.

També van obrir Santa Maria, el dia 21, i van fer una destrucció i van tirar els

Retaule del Roser, 25 de setembre de 1936.

sants enlaire. Per sort, el senyors Estrany i Bas van anar a parlar amb els revolucionaris i aquests els hi van deixar treure el que consideraven obres d’art. Així que van aconseguir salvar els quadres d’en Viladomat de la capella dels Dolors, el retaule del Roser i l’altar Major (sense els sants) i alguna cosa més. Als salvadors els anomenaven la Creu Roja de l’Art. Tot i així l’església va quedar desolada. Els nanos i tota la família tenien molt d’afecte a Santa Maria, perquè hi havien anat molt. Era el lloc de les seves sessions de música i de

les seves cantates. No sabien ben bé com anava tot plegat, només veien que els llocs que s’estimaven i que coneixien molt, on havien passat moltes hores agradables, estaven destruïts.

Les Santes no es celebren; justament el dia de les Santes els va arribar la notícia que l'oncle Jaume Fonrodona (el germà gran de la mare), que muntava una fàbrica a Màlaga, l'havien matat. També van matar un cosí germà de la seva mare, mossèn Massuet. Van començar a saber d'altres morts. Aquell estiu no es van poder moure de casa, ni anar a la platja, que era la seva principal diversió.

L'1 de setembre, com que havien desfet l'exèrcit, el van haver de reformar; a Mataró es va muntar una brigada per anar al front d'Aragó, que va ser anomenada Columna Malatesta. Els de la CNT i la FAI, com a condició per marxar al front, van exigir la mort del rector de Santa Maria, perquè era la primera autoritat religiosa de Mataró. El comitè va decidir afusellar-lo; des de l'ajuntament, no se sap qui, va dir que s'havia fet justícia. A continuació l'alcalde va acomiadar els que anaven a lluitar dient que marxessin tranquils, que ajudaria i cuidaria les seves famílies.

Aquest va ser un altre gran disgust per a la família, que estimava i havia tractat molt el doctor Samsó. Aquell mateix dia van agafar el seu pare i el van portar a la presó; va ser ell qui va confirmar la notícia de la mort del doctor Samsó als altres presos, que no ho sabien del cert. Dos o tres dies més tard, el van deixar anar, perquè l'havien confós amb el seu germà Josep, exalcalde de Mataró. Cada vegada escassejaven més els aliments; el pare els indicava on eren les cases de pagès més conegudes i ells amb bicicleta hi anaven a comprar verdures. Un dia que hi anaven, tot i que hi havia poc trànsit, un cotxe que anava molt envelat els va envestir, i sort que en Rafael va fer un bot de la bicicleta, perquè ell va quedar assegut a terra però la bicicleta va quedar completament aixafada.

A causa de la guerra, la botiga va quedar sense dependent. En Rafael, com a germà gran, va haver de deixar els estudis per posar-s'hi a treballar. Un treballador veí li va recordar que era obligatori que s'afiliés a un sindicat, i va decidir apuntar-se a la UGT, als catorze anys, quan va començar a treballar. En Lluís va continuar anant a l'institut. Els altres germans no van poder continuar als seus

col·legis, així que s'arreglaren amb mestres particulars i, passada la guerra, van poder estudiar carrera; en Lluís ja no va tornar a estudiar, quan va acabar l'institut.

Més endavant (un any o dos abans d'acabar la guerra) van tornar a agafar el seu pare, perquè havia ajudat els presos de Mataró (els havia portat roba i altres coses). El van tancar a la Model de Barcelona. La família li havia de portar menjar i beure, els trens anaven plens, la gent pujava als sostres dels autobusos... El jutjat de Mataró (els jutjats oficials, no el comitè de la CNT i la FAI) els va intervenir la botiga; com que no hi havia inventari, els jutjats van dir que quedava tot intervingut, però a l'hora de la veritat no els varen agafar res. Van poder continuar venent coses per tal de poder anar a comprar a pagès. La mare va haver de buscar un advocat, havia de fer moltes coses, anava molt atrafegada... tingué un avortament i morí el 27 de setembre del 38. El pare el van deixar anar a l'enterrament, acompanyat d'un policia, i després el van tornar a la Model pendent de judici.

La mare morta, el pare a la presó, els germans repartits entre els oncles, alguns fora de Mataró... Per força i sense buscar-ho, en Rafael es va haver de fer home de cop.

Durant la guerra, quan la mare ja era morta i els germans estaven repartits entre els parents, en Rafael i en Francisco es quedaren a la casa amb una cosina del pare, la Teresa Xuclar, una monja caputxina que havia anat a viure amb ells. Més endavant va tornar la Mercè. Durant aquell període, tenien la botiga oberta i d'això vivien. L'oncle Pepe Quadrada i la tia Agustina Vilà (la dona de l'oncle Pepito Soler Moreu) els venien a ajudar, anaven a obrir la botiga perquè no hi havia dependent i perquè hi hagués alguna persona gran.

Quan eren amb la monja feien el que volien. Quan sentien canonades o bombes d'aviació, en comptes d'anar al refugi anaven al terrat, en una raconada que ni

per darrere ni pel costat no els veien, i miraven què passava. Des d'allà van presenciar batalles navals i van veure el que la gent deia que era el vaixell *Canarias*; més endavant van saber que no ho era, que era el *Baleares*.

Al llarg de tota la guerra no hi va haver llum i si n'hi havia, era amb moltes interrupcions. Tenien un fogó elèctric i a la nit bullien les patates. Durant la guerra, tots els carrers estaven a les fosques, per tal que els avions enemics no veiessin on era la ciutat. De tant en tant s'encenia algun llum blau a tall de guia.

El 27 de gener del 39 Mataró esperava l'entrada de les forces de Franco. Un senyor que tenia una moto amagada va anar fins a Vilassar perquè, en teoria, les tropes no havien d'entrar encara a Mataró. De tota manera, bona part de la banda municipal els esperava a l'ajuntament. Finalment les tropes hi van anar. Per la família, que havia estat patint molt, va ser una alliberació. Van encendre tots els llums de la ciutat que durant tota la guerra havien estat apagats, va ser una festa. La gent pensava que Franco posaria ordre i que hi hauria una normalització política, però aquesta NO va arribar fins al cap de quaranta anys.

L'endemà, amb una ràdio que havien tingut amagada tota la guerra (perquè estaven prohibides i les venien a confiscar) van sentir que alguns presos de la Model se'ls enduien a la frontera i que els que no s'havien endut estaven alliberats.

En Rafael va decidir anar a Barcelona, tot tement que no s'haguessin endut el seu pare. A Mataró va veure uns soldats i el van deixar pujar al seu camió per anar a Barcelona; el van fer amagar, perquè un noi no podia anar en un camió de soldats. Pel camí, quan encara no havien sortit de Mataró, van trobar un camió amb barrils de benzina i es pararen per omplir el dipòsit, tot interrompent el pas. Llavors va aparèixer el cotxe d'un general (el cotxe duia el banderí de general) i el camió dels soldats no el deixava passar. Els soldats es van posar nerviosos. En Rafael va mirar a dintre el cotxe i va veure, sorprès, que hi havia el seu pare.

Aquest cotxe era del pare del comandant Sanchez García, que havia estat a la presó de Mataró. Aquest comandant era casat amb Teresa Clavell Massuet, cosina de la mare d'en Rafael. A més del xófer del general, hi anaven el pare, la Teresa Clavell, la senyora Fàbregas i el senyor Martí Pasqual (que més endavant va ser alcalde); tots sortien de la presó i s'havien trobat a la casa dels avis Fonrodona. El fill del general, el comandant Sánchez, ja era a casa seva, a Mataró. Tots els presos de la Model, uns dies abans de ser alliberats, quan ja veien que la cosa estava a punt d'acabar, ja tenien pensat on anirien en el cas que en poguessin sortir. Els presos que s'havien emportat de la Model els van portar al Collell, on els van afusellar; eren els presos importants.

De tornada, com que no cabia al cotxe, en Rafael va anar a l'estrep; va entrar a la ciutat agafat a la finestra.

Retornats a casa, van recuperar una mica la vida familiar. El cap de poc temps, pel setembre, el seu pare es va casar amb la germana de la mare, Maria dels Àngels, i van refer del tot la casa i el negoci.

Acabada la guerra, els salesians van tornar de seguida a Mataró i, el mateix 39, van posar en marxa un curs que era com de recuperació, "per posar els nens a lloc". En canvi, els escolapis no van tornar fins al curs següent. Tots els germans, menys en Rafael i en Lluís, van anar als salesians per no haver d'esperar que comencés el nou curs, a l'octubre. Els salesians van tenir molta gent perquè van obrir tan ràpid.

Les germanes van tornar al Cor de Maria, on ja havien anat abans de la guerra. Quan hi van anar, les alumnes més grans (com l'àvia Maria-Antònia) van haver de portar una cadira cadascuna perquè, juntament amb els pupitres, les havien cremat totes.

L'institut el van tancar. Sant Josep, el Cor de Maria, les Franceses, la Divina Providència i la Coma eren els col·legis religiosos de noies que hi havia a Mataró. Escolapis, Valldemia, Maristes de Sant Josep i Valldemia i Salesians eren els col·legis religiosos de nois a Mataró. Llavors també hi havia les escoles de l'Estat, que eren molt petites, i les escoletes de mestres particulars. Però l'ensenyament estava dominat pels col·legis religiosos.

Durant la guerra en Rafael no va anar a l'escola i, com a germà gran, ja no hi va tornar perquè es va quedar a la botiga. Passada la guerra, en Rafael, a estones, va continuar estudiant amb professors que ensenyaven pel seu compte, i es va anar treient tot el batxillerat elemental.

7. Algunes diades

SANT JOSEP

A diferència d'ara, Sant Josep era un dia festiu. Ja llavors era tradició menjar crema per postres.

SANT JORDI

Sant Jordi es començava a celebrar, però no se li donava la importància que se li dona ara. Però ja es celebrava el dia del llibre i també hi havia roses. L'església beneïa les roses. Es començava a introduir aquesta diada.

QUARESMA I SETMANA SANTA

Durant la Quaresma, els divendres, feien abstinència de carn (com encara fan en Rafael i la seva dona). A la parròquia es feia el Via Crucis. En canvi, la Setmana Santa es celebrava més. La gent, durant tota la setmana, anava molt mudada. El Dijous Sant a la tarda i el Divendres Sant al matí no circulaven cotxes per la ciutat, i els bars abaixaven o paraven les ràdios, que sempre acostumaven a estar amb un volum molt alt. Llavors els carrers quedaven molt silenciosos. Als vespres de dijous i divendres es feien les professons i el pare d'en Rafael hi participava,

dijous amb la confraria dels Dolors i el divendres amb el Sant Crist. Tot i que portava la cara tapada per el cucurutxu, els germans el reconeixien igualment.

La República va prohibir les processons i altres manifestacions públiques de religiositat. Des de 1931 les Santes van ser denominades "Festa Major", el programa oficial ignorava tots els actes religiosos i, com que l'Ajuntament no anava ni a Ofici ni a processó, els gegants tampoc no sortien. Durant el Bienni Negre, però, les manifestacions religioses tornaren al carrer (LLOVET 2000 : 542 i 546).

PASQUA

Per Pasqua es feien caramelles, però en Rafael no en cantava. Les cantaven sobretot els nens de catecisme i d'altres corals.

El dilluns de Pasqua els fillols rebien la mona i, com que eren tants germans, en tenien moltes. Tota la família anava d'excursió al Corredor. Hi anaven moltes colles d'amics i es trobaven allà.

FIRA

La Fira, com ara, es feia a la segona Pasqua. Durava de dissabte a dijous. La fira tradicional es feia a la Riera, amb paradetes a cantó i cantó; venien joguines a 95 cèntims. Les parades tenien un lloc fix, cada any es posaven allà mateix. Les parades s'acabaven a la farmàcia de can Pasqual. A la plaça dels Bous, a la Muralla i a la Presó hi havia els cavallitos, les barques, les muntanyes russes... L'any 33 es va fer la primera Fira Comercial mataronina, a la Rambla. A casa d'en Rafael van muntar un gran estand a la vorera de Santa Anna. Aquesta fira es va fer fins l'any 1936. Després de la guerra, es reprengué el costum de fer-la (primer només la tradicional i, més tard, la comercial).

El més típic de la Fira era un bastonet de fusta prim com un llapis, corbat del capdamunt i decorat, que servia per fardar. També era molt típica la bufeta, que era un tubet amb una goma: l'inflaves i sonava; durant els dies de la Fira la remor de les bufetes era constant.

TABERNACLE DE LA SANTA CREU

Més o menys als vuit o deu anys, els germans participaven a la festa de la Santa Creu, que és el 3 de maig. Es portava pel carrer un tabernacle i creus engalanades. Ells en portaven un de deixat, i anaven a les cases a demanar diners per la Santa Creu. Per fer-ho tots els nens deien: “No hi ha res per la Santa Creu, qui no paga no va al cel”. La passejada s'acabava al Cercle Catòlic, on es feia un concurs de creus i tabernacles.

Nens amb un tabernacle per la diada de la Santa Creu de l'any 1927.

NADAL

Per Nadal feien el pessebre i un gran dinar amb els avis de Barcelona. Tot i que el menjar típic era el pollastre, ells menjaven gall d'indi i torrons. Després de dinar deien el vers, que els hi havia ensenyat a l'escola expressament perquè el poguessin recitar aquest dia. Abans de Nadal hi havia la fira de Santa Llúcia, on hi venien figures i material per fer el pessebre (que actualment es fa molt abans). Per Sant Tomàs hi havia la fira del gall; venien pollastres vius i cada família es matava el seu. Només es menjava pollastre per Nadal i, com a màxim, durant les Santes, perquè era un menjar de categoria.

SANT ESTEVE

Per Sant Esteve era típic l'arròs de sant Esteve, que es feia amb les sobres del dia abans.

CAP D'ANY

El Cap d'Any no era gaire celebrat no hi donaven gaire importància. La gent es desitjava un bon any nou, i poca cosa més. La importància d'aquesta celebració va anar creixent de mica en mica i es va revifar molt després de la guerra.

REIS

No hi havia cavalcada. La botiga s'adornava amb prestatges especials per posar-hi les joguines. Totes les botigues posaven les joguines als aparadors. Tot i tenir aquest fet tan a la vora, els germans continuaven creient en els Reis.

CARNAVAL

Del record d'en Rafael, per Carnaval els de ca seva no feien res de res: ni participaven en les activitats carnestoltenques ni en els actes de "desgreuge" que es feien a les esglésies.

ANIVERSARIS

El dia de l'aniversari no es celebrava gaire, com passava amb el Cap d'Any; la família sí que et deia per molts anys i potser et donava un caramel... però res més. El dia gros era el del sant, aquest sí que es celebrava. Els grans et regalaven caramels perquè els repartissis entre els amics.

8. Després

En Rafael es va fer gran de veritat. Es va prometre amb la Maria Antònia Llobet Pons, nascuda el 1924, li va tocar de fer el servei militar de Tarragona, i l'any 1950 es van casar a l'església de Santa Maria de Mataró, a la capella de les Santes.

Dos anys més tard els va néixer la primera filla, la Fàtima; el 1956 van tenir la meva mare, Teresa; finalment, el 1958, la petita, Maria dels Àngels. El primer de maig del 1993 vaig néixer jo.

Rafael Soler amb la seva filla gran al Corredor, en els anys 60.

V

COMENTARIS-CONCLUSIONS

El que més m'ha cridat l'atenció del relat de l'avi és el fet que, pel que he entès, la seva vida d'infantesa, i la vida de la seva família, giren entorn de la religió. Així, l'avi anava a una escola religiosa, cantava a la coral d'una congregació religiosa, era membre d'una federació religiosa, i participava activament en totes les festes i celebracions religioses.

Entenc que, en aquell temps, no era estrany que una família visqués plenament la religió. Si es volia, no calia moure's fora dels ambients religiosos, perquè dins de l'Església hi havia de tot: no sols els centres de culte (les esglésies) sinó escoles, premsa, espectacles, activitats de lleure tant per petits com per grans, espais per fer esport, llocs per reunir-se... fins i tot es podia anar a mar sense sortir de l'ambient.

Certament, hi havia altres associacions que no eren religioses que també tenien muntades moltes d'aquestes coses (que avui dia anomenaríem serveis). És clar que no tenien les facilitats per locals, ni els favors de l'Estat, ni un personal qualificat que pogués tenir-ne cura sense haver-se de preocupar de la seva manutenció... com tenia l'Església. Potser per això aquestes entitats laiques no tenien cap secció infantil comparable al que devia representar la catequesi dels petits, ni cap d'elles no ha pogut celebrar centenaris com el del Cercle Catòlic...

M'he fet la idea que no era estrany que es formessin aquestes "societats dins de la societat": al llarg de la Restauració va funcionar una mena de pacte social que, sobretot, pretenia evitar que es repetissin guerres civils com les carlinades. Però és que, a part de l'enfrontament entre absolutistes i lliberals propi de mitjan segle XIX, havien aparegut nous grups socials (com el proletariat industrial o la menestralia urbana) i noves ideologies (com el socialisme o l'anarquisme).

Com he explicat a l'inici del treball, l'estat de la Restauració no va saber donar joc a totes aquestes forces, que convivien amb dificultats: la repressió de l'estat queia sempre sobre els mateixos (els treballadors industrials, els bracers agrícoles, les entitats populars, les organitzacions i la premsa d'esquerres), mentre que les revoltes populars, curiosament, semblaven tenir més feina a cremar esglésies que bancs o cases de senyors.

Hi havia moltes línies d'enfrontament social, però no fins al punt de partir la societat en dos blocs: amos-treballadors/masovers; industrials-artesans; pagesia-indústria; catòlics-descreguts/anticlericals; monàrquics-republicans; federalistes-uniformistes; autonomistes-separatistes; treballadors per compte propi-assalariats; anarquistes-socialistes; i despreciats per tothom, els carlins (l'avi explica que, a Mataró, eren set, abans de la guerra).

Reduir aquesta complexitat a "dretes" i "esquerres" ho feien només els extremitistes de cada cantó (la "España y la antiespaña", o "els feixistes i els revolucionaris", que es deia durant la guerra). Em sembla que la majoria de la gent no s'ho plantejava així, perquè si no, no m'explico el fracàs de la Dictadura (quan a Europa triomfaven Salazar, Mussolini, Hitler...), ni els resultats electorals (per exemple de 1933), ni que no hagués esclatat una revolució.

Llavors resulta que hi ha l'aixecament dels generals Sanjurjo, Franco, Mola... que deriva en una llarga guerra civil, i aquesta societat dividida tan complexament s'ha de posicionar per força en un cantó o a l'altre.

En el relat del meu avi, entenc que els sectors catòlics havien anat trampejant la laïcitat de la República, malgrat els sobressalts com l'intent de crema de Santa Maria el 34: van poder mantenir el culte i les seves entitats, van trobar la manera de conservar les escoles religioses... Val a dir que, justament, molts capellans catalans i bascos no eren antirrepublicans, a diferència de la majoria de capellans i bisbes espanyols. Però la crema d'edificis religiosos i la persecució de

capellans que hi hagué al començament de la guerra van posar en contra de la República els sectors catòlics o, com a mínim, els en va distanciar molt.

Quan l'avi explica que l'arribada de les tropes de Franco va ser una alliberació, no diu només que el seu pare va sortir de la presó, que els germans van tornar a casa i la família va reprendre la seva vida, que es va restablir el culte catòlic; això tan sols seria la seva visió o situació personal, que és ben diferent de la dels que, al final de la guerra, van anar a la presó o a l'exili. Vol dir també l'acabament de la guerra, i dels disgustos i violències que comportava.

Ell, i probablement molta altra gent, creien que, després d'una previsible repressió, s'acabaria imposant una certa normalitat i que, com havia passat amb la dictadura de Primo de Rivera, el règim de Franco cauria per ell mateix. No va ser així, i aquesta dictadura va durar quaranta anys. Els anys de la postguerra van ser molt difícils per tothom (fins i tot pels que havien quedat al cantó dels vencedors) i, evidentment, l'avi no va recuperar la infantesa.

— o O o —

A la nostra democràcia d'avui existeixen, com quan l'avi era petit, entitats, sindicats, partits... però els veig molt diferents. L'única institució que s'hi assembla molt és l'Església Catòlica, però no té el paper que tenia llavors, quan era quasi l'únic referent dels creients (perquè ara hi ha altres Esglésies, i musulmans, i budistes...), encara que continua siguent molt poderosa.

No veig que els partits i, sobretot, els sindicats d'ara, representin per a la gent el que significaven en aquell temps. Potser és perquè ara tenim molts drets i serveis que els asseguren les institucions públiques, i llavors no. Igualment les entitats; penso què passaria si, de cop, l'Ajuntament tanqués els seus locals: fora d'algunes d'esportives i, evidentment, de les d'Església, la majoria d'entitats

(associacions de veïns, els Científics, els Castellans, moltes ONGs) quedarien al carrer i sense possibilitats de funcionar. Les entitats d'abans de la guerra tenien els seus cafès, els seus teatres (per això a Mataró n'hi havia tants, i també perquè no hi havia televisió i perquè la gent no marxava de cap de setmana).

— o O o —

Sé que, ja des del començament del segle xx, les famílies no solien tenir tants fills, almenys les de ciutat. A ca'l meu avi Mitjans eren quatre, però a casa de la que seria esposa d'en Rafael només tenien dos fills; a les cases del meu besavi Berga i de la meva besàvia Floriach eren també dos. Potser hi ha alguna cosa de tradició familiar (els fills de famílies molt nombroses, sovint, formen famílies nombroses, si poden), però repassant els casos coneguts de Mataró des de l'època dels meus avis fins a la dels meus pares m'adono que es tracta de famílies no necessàriament benestants però molt catòliques. A can Soler Fonrodona es donaven les dues situacions.

De la família de l'avi, el que més m'ha sorprès és que estigués tan unida i fessin tantes coses junts. Tenia la idea que, en una família antiga, el pare seria una figura més llunyana; la mare no, perquè fins les que anaven a treballar a la fàbrica es cuidaven de la casa i de les criatures. Però no: no sols perquè el pare els implicava en les feines de la botiga, sinó perquè anaven tots junts d'excursió, els duïen a mar, anaven a visitar i rebien els parents...

Crec, però, que hi havia alguna mena de barrera entre el món dels grans i el dels petits. Per exemple, no els deien res quan esperaven naixement. I suposo que els adults parlaven de política i d'altres coses quan no tenien les criatures al davant (tot i que, com és de suposar, alguna cosa els arribava a les criatures, perquè si no, amb sis anys, no hi hauria hagut nens "monàrquics" o "republicans").

De fet, una de les coses que m'han impresionat més és la diferència de concepte d'infantesa i de tracte amb els infants respecte del que he conegut jo. Per exemple, em va estranyar que deixessin unes criatures a càrrec de la casa i del negoci; sí que eren amb la monja, i que els venien a ajudar; però llavors moltes criatures treballaven i no devia ser un fet estrany veure'n dos venent. Igualment, a l'escola (i encara més a l'ensenyament secundari) i al que nosaltres anomenàvem activitats de lleure, se suposava que les criatures ja farien el que pertocava, i no els calien ni tanta vigilància ni tants permisos com ara: podien anar sols als Lluïsos sense ni saber on eren.

Però, en canvi, no els deixaven anar segons a quins cinemes o teatres, segurament per raons de moralitat. Per exemple, no sé a quina edat es van casar els oncles que, al començament del relat, vivien amb en Rafael, però cal destacar que fins que no es casaven no marxaven de casa, perquè era mal vist que un solter visqués sol (i no eren pas infants!). Tampoc no era ben vist que les parelles de promesos sortissin sols, o amb una altra parella; els havia d'acompanyar alguna altra persona. (Això va durar molt: el mateix protagonista del relat, Rafael Soler, i la seva futura esposa, encara havien d'anar sempre acompanyats). Tot això, que avui trobem xocant, deu ser un dels aspectes en què la societat ha canviat més en els darrers seixanta anys.

— o O o —

Pel que fa a l'educació, el que més m'ha sorprès és, precisament, el tracte que se'ls donava, tant a l'escola com a l'institut. Des que feien Batxillerat (que vol dir que ja tenien els coneixements bàsics de llegir, escriure sense faltes i les quatre regles) ja els tractaven com a adults. Potser no és que els tractessin com a adults, però no els consideraven ni tontos ni desvalguts (com a nosaltres, que necessitem autorització fins i tot per anar al lavabo); tant a l'escola com al carrer, s'esperava que qualsevol noi educat (ja no diguem si, a més a més, estudiava)

sapigués tractar amb tota mena de persones i comportar-se d'acord amb la seva edat i condició.

Llavors també es valoraven més els estudis: per començar en aquella època, no totes les famílies (ni molt menys) podien permetre's que el seu fill estudiés, perquè perdien la possibilitat d'entrar un sou més a casa. Després, els que estudiaven ho feien perquè volien, perquè sempre els quedava l'altra opció, la de treballar. Penso que, com que els nois sabien que no tothom es podia permetre el luxe d'estudiar i a més, alguns d'ells ja sabien què era treballar perquè ho alternaven amb els estudis (com per exemple el meu avi Mitjans), tothom valorava més l'educació que no pas avui. I com que estaven allà perquè volien, qui no hi volgués estar que agafés la porta i marxés, sobretot a l'institut. També cal afegir que els mestres estaven més ben vistos i tenien més bona reputació que ara, i que els alumnes, però sobretot els pares, els tenien més confiança i respecte (és clar, però, que els alumnes sempre han estat crítics amb els mestres, sobretot si el mestre no és bo).

Tenia la idea que, abans, hi havia més càstigs corporals o bé que aquests eren més durs. Segurament, Santa Anna, ja aleshores, no era un centre on es pegués per sistema; almenys al temps de meu pare, a Valldemia i a ca'l senyor Banet es pegava molt, als Salesians força, mentre que a Santa Anna poc o gens. També m'ha fet gràcia que els fessin copiar una frase, perquè a mi també m'ho havien fet fer.

— o O o —

La percepció de les distàncies, dels viatges... ha canviat molt. Jo he estat a París amb onze anys... el meu avi va sortir per primera vegada a l'estranger potser als trenta. La idea actual que, amb un cap de setmana es pot anar i tornar d'un altre país, no existia (ni podia existir) de cap manera. No era el cas de la família del

meu avi però, per a la majoria de gent, anar a Barcelona ja era tot un esdeveniment. Per això, les sortides que feien alguns mestres, i activitats com les colònies i els campaments, eren molt valorades pels nens.

VI

RESUM FINAL

Amb el relat de l'avi he pogut veure un tipus de família que organitza la seva manera de viure al voltant de religió; una societat amb moltes conradiccions i conflictes; el tracte que es donava als infants; la valoració que es donava als estudis; costums que ara sobten i tradicions que s'han mantingut; i un Mataró amb una vida social molt diferent de la d'ara.

El relat de l'avi m'ha servit, en primer lloc, per conèixer la infantesa d'una persona que m'és molt propera i que sempre he vist gran, que és el meu avi. Això, a més d'ajudar-me a entendre'l més a ell i de conèixer fets o costums que han desaparegut, m'ha permès veure que moltes coses que ens passen, que som o que fem avui tenen una relació directa amb aquella època. I també m'ha servit per situar en llocs i en persones que conec els fets que s'estudien en la Història.

Alguns d'aquests fets històrics els trobo força semblants a situacions que he conegut:

—Després de la relativa bonança econòmica dels primers anys de la Dictadura de Primo de Rivera va anar arribant la crisi del 29, i les condicions de vida de la gent van empitjorar. Ara estem en una crisi mundial semblant, probablement les coses puguin anar encara molt pitjor, i sembla que trigarem també anys a recuperar el nivell benestar que la gent de la meva edat hem conegut “tota la vida”.

—Els militars i bona part dels partits polítics espanyols, fins hi tot abans que neixés l'avi, ja parlaven del “separatisme” i del trencament d'Espanya, i el culpa-ven de tots els mals. N'hi ha prou posant alguna emissora de ràdio, o escoltant el que diuen alguns partits d'ara, per sentir la mateixa cantarella.

—El 1932, el Congrés dels Diputats de la República va retallar l'Estatut d'Autonomia que havia aprovat el poble de Catalunya; no fa gaire, les Corts i el Tribunal Constitucional van repetir la jugada amb un altre Estatut. I ara van per impedir que el català continuï siguent la llengua vehicular de l'ensenyament.

—He sentit el Papa i alguns bisbes espanyols parlar de la persecució que, segons ells, pateix avui l'Església Catòlica a Espanya, “com en temps de la República”. No m'ho sembla, i ho trobo insultant per la memòria dels que van patir persecució o mort només per ser catòlics.

Dels primers cinquanta-dos anys de vida del meu avi, en va passar només quatre en democràcia; la resta van ser dictadures o guerra. Són unes situacions que no he conegut, ni ganes. Aquesta és una diferència fonamental entre el seu temps i el meu i, per descomptat, entre la seva infantesa i la meva. Els joves d'avui, sovint, tendim a donar la democràcia i els drets socials per descomptats; i això no és així, perquè en qualsevol moment es pot anar enrera.

VII FONTS

1. Fonts orals:

L'avi Rafael Soler Fonrodona; l'àvia Maria-Antònia Llobet Pons.

Els pares, Rafel Mitjans i Teresa Soler.

2. Bibliografia:

BOTER DE PALAU GALLIFA, Ramon (2003): *L'Abans. Recull Gràfic de Mataró (1865-1965)*. Barcelona, Efadós-Ajuntament de Mataró/Patronat Municipal de Cultura.

Enciclopèdia.cat, <http://www.enciclopedia.cat/> [Consulta 2-01-11].

GUANYABENS CALVET, Nicolau (1995): *Fotografia S. Carreras. Mataró 1923-1982*. Mataró, Ajuntament de Mataró-Arxiu Comarcal de Mataró-Museu Comarcal del Maresme.

LLOVET, Joaquim (2000): *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*. Mataró, Caixa d'Estalvis Laietana.

MONTELLÀ, Assumpta (2010): *Art i Guerra. Destrucció, espoli i salvaguarda del patrimoni durant la Guerra Civil; l'exemple de Mataró*. Mataró, Institut Municipal d'Acció Cultural.

PRATS, J. i TREPAT, C-A. (2010): *Història. Batxillerat-Matèria comuna*. Barcelona, Barcanova.

SALICRÚ PUIG, Manuel (1986): "Crònica dels fets de juliol de 1936, a Mataró".
Separata de FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria Mataró n. 26.

— (1987): "Crònica del temps de guerra". *Separata de FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria Mataró, n. 29.*

— (1989): "Crònica del temps de guerra. Mataró, maig de 1938-abril de 1939".
Separata de FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria Mataró, n. 33.

— (2010): "La Fira Comercial de Mataró". *Separata de FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria Mataró n. 97.*

SALICRÚ PUIG, Ramon (2006): *Mataró, carrer a carrer. Nomenclàtor de la ciutat.*
Mataró, Patronat Municipal de Cultura-Capgròs.

SOLER FONRODONA, Rafael (2002): "Els Moreu de Mataró". *Separata de FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria Mataró, n. 74.*

3. Documentals:

ALOY, Joaquim i GASOL, Pere (2008): "Entrevista a Mn Josep Vila Capdevila".
Dins *Memòria.cat*, <http://www.memoria.cat/repressions/responsable-del-grup-dels-%E2%80%9Cavanguardistes%E2%80%9D-de-la-federaci%C3%B3-de-joves-cristians-de-catalunya> [Consulta 2-01-11].

4. Procedència de les fotografies:

Pàgina 10: LLOVET (2000 : 51)

Pàgina 11: <http://www.cugat.cat/noticies/efemerides/44062.htm>

Pàgina 27: http://www.pedresdegirona.com/separata_mausoleu_babara.htm

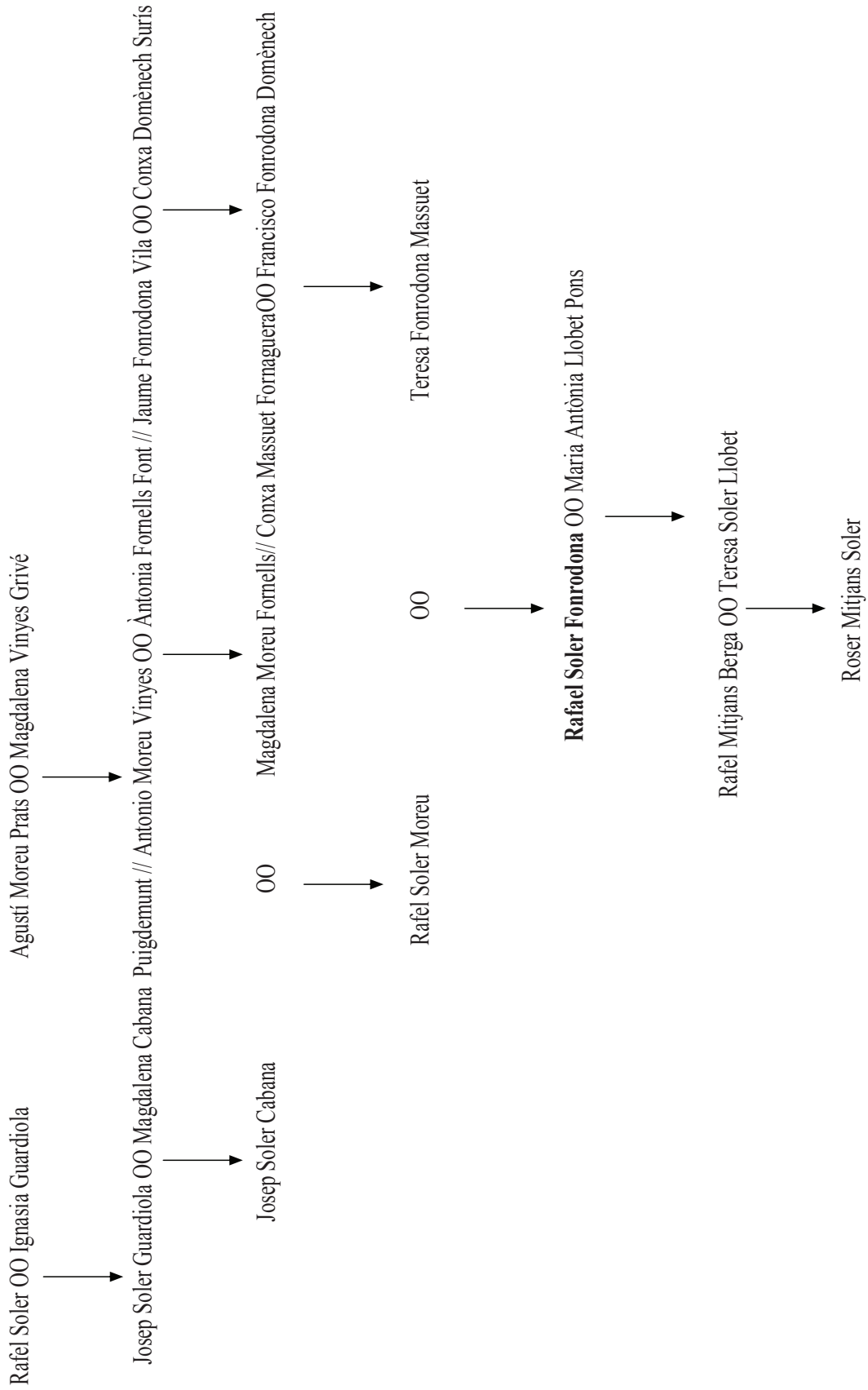
Pàgina 28b: GUANYABENS (1995 : 251)

Pàgina 31, 36, 49: BOTER (2003 : 185, 164, 318)

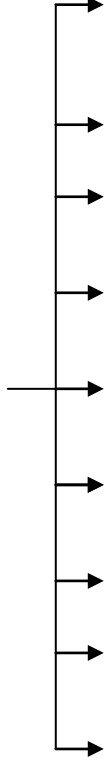
Pàgina 42: MONTELLÀ (2010 : 101)

La resta de fotos (pàgines 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 28a, 37, 38, 39, 50 i coberta) són de l'arxiu particular de la família Soler-Llobet.

2. Arbre genealògic

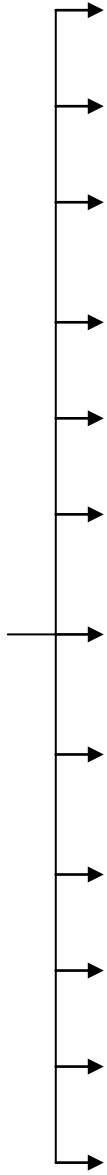

Josep Soler Cabana OO Magdalena Moreu Fornells

Josep M. Pau Martí **Rafel** Antoni Joaquim Mercè Lluís Montserrat // Jaume **Teresa** Maria Andreu Àngels Francisco Isabel Josep Ramon Mariana Helena Anna M.

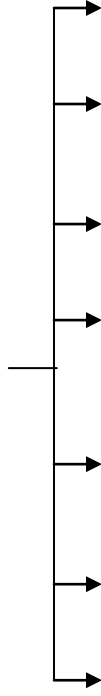
Francisco Fonrodona Domènach OO Conxa Massuet Fornaguera

Rafel Soler Moreu

OO

Teresa Fonrodona Massuet

Rafael Lluís Francisco Mercè Andreu Jaume Teresa